

Богданів Сичук

Історичне оповідання на основі російського
романа О. Рогової написав В. Щ.

І ДРУГІ ОПОВІДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”
ВІННІПЕГ, КАНАДА.

КНИЖКИ, ЯКІ КОЖДИЙ УКРАЇНЕЦЬ ПОВИНЕН МАТИ В СВОЇЙ ХАТІ.

Всесвітня Історія, М. Грушевського	
Часть I. і II.	2.00
Відвдячив ся.	1.00
Соняшний Промінь.	.80
Син України.	2.50
Огляд Історії України. (в оправі) ...	1.10
Коротка Історія України. (в оправі) .	1.10
Кудеяр. М. Костомарова.	1.25
Перший Горальник.	.25
Велика Мапа України	.50
Суд Чотирох.	.40
Спартак.	.30
Хмельниччина в Галичині.	.20
Шкільні Образки.	.10
Стилістика, Поетика і Реторика. ...	.20
Культура, Національність і Асиміляція. .	.30
Як Осягнути Успіх.	.20
Коли Зійшло Сонце.	.30
Панські Жарти. I. Фраґка.	.40
Як Люди Навчилися Числити.	.10
Українці Як Народ.	.05
Гайдамаки (Шевченка з ілюстраціями)	.60
Крівава Книга.	.50
Українська Революція: Замітки і мате- ріали до історії української рево- люції. Павла Христюка, том I. і II.	1.30

Сї книжки замовляйте в Книгарни „Українського
Голосу“, висилаючи замовлене на адресу:

UKRAINIAN VOICE
WINNIPEG, — Box 3626. — MAN., CANADA.

Богданів Синок

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАНЄ

На основі російського роману О. Рогової

написав

В. Щ.

І Другі Оповідання

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”
ВІННІПЕГ, КАНАДА.

1921

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

БОГДАНІВ СИНОК.

Тимош втікає у Січ.

Був душний вечер у ліśni. Степом здовж Дніпра їхало на конях п'ятнайцять козаків. Та не були то вольні, січові козаки-запорожці, а королівські, реєстрові. Видко то було по їх коротких жупанах, по круглих шапках, по однаковій у всіх зброї. На однім, що їхав передом, був і жупан красний, синій, з золотими шнурами та з кутасом на рамені і червона шапка з золотим вполом і французька шабля висаджена дорогим камінем. То був сотник — пан Богдан Хмельницький. А при нім на татарським коні їхав восьмиліток-хлопець — викупаний сотник, синок його Тимош.

Тату, а скоро вже буде та кріпость, Ко-
дак?

— Потерпи, козаче, отаманом будеш!
— осміхаючись, відповів батько.

— А він рад би вже й інші покозакувати
у Січи! — озвав ся молодий козак Смоль-
чуг.

— І як рад би! — скрикнув Тимош.

— Час тобі ще! Перше на Дніпрі

пороги надиви ся! — сказав Богдан.

— А так, Тимошу, час ще! — поправив старий козак, Ганжа. — Батькова правда. Не козак, хто проти води порогів не переплив, ані з Татариним не змірив ся. Такого і в козаки не приймуть.

— Або-ж я, діду, порогів чи Татарина бою ся? Нехай лиш тато пустять!

Богдан суворо оглянув ся. Всі вмовкли. Тимош посумнів. Нарешті він підвів голову і спитав:

— А можна мені, тату, трошки наперед поїхати?

— Можна, сину. Тут рівно і трава вилягла. Татарин нігде не сховав ся.

Тимош стягнув коня і став справно у стременах. Кінь стрепенув ся, захрапів і почвалав. То стримував його, то крутив ним на місци Тимош, то знову гнав, ледви доторкаючись землі, підкидав шапку в гору і на лету хватав її справно.

— Славний він в тебе їздець, Богдане! — казав Ганжа. — Знатний козак буде!

Богдан лиш кивнув головою і почвалав за Тимошем. За ним всі козаки. Аж от і замрів перед ними Кодак.

Перші козацькі повстання під проводом отамана Тараса Трясила і Наливайка дали привід до того, що польський уряд при помочи французьких інжинірів побудував сильну кріпость і поставив в ній військо, щобн простий народ не мав доступу до

Січч і не знаходив помочі в козаків. А бувало таке, що народ утікав до Січч громадами в козаки, щоб звільнити себе від тяжкої панщини-кріпацтва. З побудованєм кріпости мало те все урватись. Запорожська Січ булаб ослаблена, а народ по селах мали удержувати в карності наємні королівські козаки, яких списувано в реєстри. Реєстровими козаками управляв тоді польський коронний гетьман, Станіслав Конецьпольський. Він то вислав тепер сотника Богдана Хмельницького в Кодак довідати ся, що діє ся на Запорожж. Їхав Богдан, їхали з ним козаки, але чим ближше був Кодак, тим щирійше бажали вони йому в душі погибелі, бо в серці були вони прихильні і розростови Запорожської Січч і тим українським утікачам, що кидали свої оселі, щобн стати Запорожцями.

Козаки підіхали під кріпость. Великий деревляний будинок був окружений валом і ровом. На чотирох рогах були вежі, а з веж крізь вікна взирали гармати. На валах стояли менші пушки. Коло пушок ходила варта в французьких мундурах. А довкола кріпости було ніби жидівське містечко. На борзї поставлені крамниці і шинки, аж кипіли робітниками і Жидовою. А між робітниками було всяке — і Москалі і Поляки і Литовці і Волохи і Вірмени і Турки.

До панів козаків зараз кинули ся Жиди. Той до себе просить, а той до себе, а всі

кричать, захвалюють, що мають. Ледви позбув ся їх Богдан. Довідавшись, що в кріпость на ніч нікого не пускають, бо лякають ся зради. він вернув ся до Жидів. Та тут вже спритний Янкель заплатив усім відступне, щоб лиші взяти козаків до себе. Його Хайка зараз накричала на жиденят, щоб поховалась по кутках, а сама кинулась варити тетерю з риби та вівсяну кашу. Жид метнув ся за горівкою і пивом. А тимчасом Богдан з Тимошем і козаками пішли оглядати кодацький поріг на Дніпрі. Один старий Ганжа лишив ся з Янклем. Він не даром лишив ся. За кілька червінців довідав ся від Янкля, що січовий отаман Сулима, розбив недавно в степах Татар і вертає у Січ. То було Ганжі на руку. В тайні задумав він покрадіємки скочити до козаків, спроводити Сулиму на кодацьку кріпость і знищити її. За кілька нових червінців Янкель дав йому навіть провідника до козацького табору.

Повечерявши, Ганжа пошепки сказав Богданови, що поговорив би з ним про щось важне, але на дворі. І вони вийшли. — Що воно буде? — погадав собі Тимош і гайда крадькома за ними на підслухи! Ганжа розповів Богданови про свій плян.

— Чого-ж ти хочеш? — спитав Богдан. — Ідеш то йди на безголовля, а мені що до того.

— А то, батьку, — каже Ганжа — що

я хочу поїхати зі Смольчугом так, що-б другі не знали. Смольчуга я вишлекав, знаю його, а другим, такому Іванови Злому або Іляшеви Караїмовичу, недовіряю.

— Добре! — відповів Богдан — мені все одно, хоч я тут не виджу великого толку. Не надійшов ще слушний час!

— А доки-ж бо ждати? Та французська піпа для мене сілю в оці; зараз розніс би її! — сердився Ганжа.

— Всі ви козаки, однакові! — сказав сотник. — Що-ж з вами почати? Без сил рветеся до бою!... Роби вкінці як хочеш. хочби і проти моєї волі, але роби осторожно, щоби і мене в біду не втягнути! Але цить, тут хтось є!

З трави вискочив Тимош. Богдан і Ганжа скрикнули: Свят! Свят! Свят! — і перехрестилися.

— Не бійся, тату, то не вовкулак! — заговорив Тимош. — І нагайки не піднімай, бо я не боюся. Ганжа в праві, що хоче йти до козаків. І я з ним піду, батьку!

— Ти, до козаків? такий приземок!

— Або-ж то мало хлопців з козацтвом у походи ходить? А Смольчуг не ходив?

— Ходив, ходив, а ти не підеши і не втечеш, бо на ланцюг прив'яжеш!

— Добре! — сказав Тимош і мовчки вертав з батьком спати. На постелі Богдан казав Тимошеви кластись від стіни, а сам ліг з краю з обережності. Не помогла

обережність. Рано Тимоша не було в хаті. Богдан наробив крику. Хотів побити жидів за те, що хлопця пустили. Але догадався скоро, що рейвах жидів викликав би збіговище і в кріпости могли-б довідатись про втечу сина до козаків. То-ж посердившись трохи, відшукав Івана Злого і так сказав до него:

— Не даром тебе, Іване, звуть Злим. Тебе і до чорта можна-б післати. Ти чув, куди вибрався Ганжа зі Смольчугом?

— Чув, батьку!

— І знаєш що й Тимош поїхав з ними?

— Знаю! Я також хотів їхати...

— Добре! їдь, здоганяй, але маєш мені вернути з Тимошем. Що хочеш, те й роби, аби він мені цілий вернув домів. Розумієш?

Іванови Злому мов'копу червінців дав. Осідлав коня і нікому слова не повівши, поїхав.

Тимош козакує.

Здурив Тимош Ганжу. Сказав, що батько позволив йому їхати і Ганжа повірив. взяв Тимоша з собою. Коли Богдан вислав за сином погоню, він з козаками доїздив вже до козацького табору.

Козацький табір був омурований довкола возами. Між возами, при полотняних будах, чи шатрах козаки варили вечерю. Хто варив, а хто чистив одежу, або кури

люльку, або лежав лежнем, позіхаючи та спочиваючи. І тут було кількох жидів, яких і в пеклі не бракне. В скринях возили вони за козаками всюди свій крам — торгували. Одного лише не було в них — горілки. Бо за пиянство в поході смерть була козакови.

В більшій отаманській шатрі з турецької матерії, на великій, атласовій подушці сидів по турецьки, підібравши під себе ноги, Сулима. Виглядав як паничик — тонкий, делікатний. Лише залізна воля, перед якою все тремтіло, зробила його отаманом. Він пакав з люльки так само, як товариш його, великан і силач, Павлюк. Ганжа і Смольчуг привитали їх обох як давних, добрих знайомих.

— Здорові, панове! — промовив до них Ганжа.

— Здоров і ти, старий друже! — відповів Сулима. — Яким тебе вітром сюди принесло? — спитав Павлюк.

— А яким, як не ляцьким! — відповів Ганжа.

— Та ви, бачу — каже Сулима — і ляцькі опанчі повдягали?

— Опанча не шкіра, скинемо, коли скажеш.

— А що мені вам казати! Досить мені своїм приказувати — жартував Сулима. — Служіть ви вашому королеви за гроші чи опанчі, а ми собі послужимо за дурно. Бо

й по що нам гроший? Сьогодні здерли з Турків тільки, що ви того й за десять літ на королівській службі не заробите. Неправда, Павлюче?

Тимош стояв з заду та з острахом слухав розмови. Він мало що не тремтів перед тим Сулимою, що кілька годин тому був пострахом Турків! Він з єще більшим страхом дивився на великана Павлюка, що потрафить рукою зігнути підкову, вирвати дерево з корінем або шкіру з мясом у розлюченого бика. Се-ж йому оповідав Ганжа, а старший Ганжа не бреше. Се правда! Ану-ж тепер чи Сулима, чи Павлюк спитають його за чим прийшов? Що він їм скаже! Чи скаже, що батько пустив його до козаків? Здурить їх, як Ганжу? Але-ж то неможливе! Таких лицарів не здурить! А що тоді буде, коли вони довідаються правди? Такі думки шибали по голові Тимоша і він трясся як в пропасниці.

— А то що за хлопчина? — показав на него Сулима.

Тимош погадав собі, що він вже знає його провину, що всі його вже знають. Він впав на коліна і крізь плач промовив:

— Я здурив діда Ганжу! Простіть мені! Я втік сам від батька до козаків! Батько не позволив! Карай мене, пане отамане!

Сулима здивувався і осміхнувся:

— На всіх таких, як ти, в нас і шнурків не стало-б.

А старий Ганжа почіхав ся в голову й каже:

— Бач, чортеня! буде мені тепер від пана сотника за твою пустоту!

За пару хвиль і Сулима і Павлюк довідались від Ганжі, що стало ся.

— Ну! — сказав Павлюк, підносячи Тимоша на руки, мов перо — не гнївай ся, друже на него. Ранок мудрійший від вечера. Син скорійший від батька. Богдан зробив би те саме, що й Тимош. Але він єще важить ся. Добре! А спнок його переважить. Знатний козак буде!

Повечерявши козацької саламахи та меду з Павлюкової пасіки, вони поклали стрівоженого та знеможеного Тимоша спати, а самі до білого дня розмовляли та радились. Рано отаман дав козакам приказ, рушити в дорогу до Дніпра, де на недоступнім острові були поховані козацькі чайки. Ніхто не важив ся питати на що й по що. Всі зібрали своє манатє, розціпили вози, посїдлали конї, вичистили зброю і рушили. Стали над Дніпром. До острова треба було дістатися вчлав. Отаман табор з жидами під вартою казав лишити на березі. Він їздив на кони й командував:

— Взяти лиш до одному кїтлі на кілька куренїв. Варити по черзї будете. А крупи і сіль кождий бері з собою. Пороху, кілько дасть ся!

Вість, що отаман веде запорожцїв на

кріпость Кодак, блискавицею обігла весь табор. Все було одушевлене і раде, все рвалося до діла. З всіми порався по козацьки й Тимош, хоч Ганжа радив йому лишитись в таборі.

— Не козак — повторив Тимош — хто против води не переплив Дніпрових порогів!

— На чайці то ще пів біди, — каже Ганжа — але до острова дістатись!

— Я вмію плавати, діду! — весело сказав Тимош. І він з козаками пустився вплавав по Дніпрі.

Вода рвала в низ, а тут треба було просто на поперек до острова плисти. Зразу Тимош добре держався, але помалу почав ослабати. Все-ж таки перед дідом соромно було признаватись!

Гей, хлопче, на коня підсаджу! — говорив йому Ганжа.

— Ні, діду! — відповідав захлистуючись Тимош. Нараз він тільки булькнув під воду.

— Мати Божа! — скрикнув Ганжа. — Хлопця риби з'їдять!

Раз еще виринула Тимошева голова з води. Ганжа вмість кинувся туди, за чуприни захопив хлопця, видобув з води, перекинув через коня і одною рукою притримуючи, другою доплив до острова.

На березі Ганжа при помочі козаків ледви відтер Тимоша. Його положили на козацькій одежі і прикрили бурками.

— Го, го, — сказав підходячи Павлюк — видко, не так воно й легко козаком стати, як тобі, Тимоше, здавалось. Перша проба — а вже не видержав! А як же буде на порогах?

Тимош не озивався. Йому було встидно, що він тільки клопоту наробив Ганжі і козакам. Та не вдовзі він зовсім прийшов до себе.

Серед острова в глибокім ярі, козаки розташувались коло вогнів. Тут мали поведеряти, заночувати, на другий день поладити чайки і в ніч поплисти на кріпость. Веселі розмови і жарти блискали як полум'я вогнів. Аж тут щось на скалі замріло. Всі схопились та за пістолі.

— Та се Злий! Іван Злий! — скрикнув, приглянувшись, Ганжа. — Втік також від сотника.

Іван Злий підійшов до козаків і сказав: — Здорові були! Приймете до свого коша?

— А хто тебе знає? — спитали.

— Я! — сказав Ганжа.

— І я! — озвався Смольчуг.

— І я! — додав Тимош.

— Два козаки і пів козака — то порука хоч яка! — засміявся Павлюк.

Тимош трохи збентежився, але не відступив, почув тут свою вагу.

— А можеш за него ручити? — спитав Сулима в Ганжі.

— Ручити можу. Добрий козак, хоч розюшений, то й отамана вбив би.

— Гарно ручить! — сказав Павлюк.
— І три вони певно так само поручать.

— Не шнакше! — озвались Смольчуг і Тимош.

— Що-ж приймете тепер? — питав знову Злий. — Послужу вам вірою і правдою!

— Та вже приймемо! — згодились козаки і розійшлись між ватри.

Іван Злий, наплівши перед Ганжею і Тимошом як він втікав від сотника, в душі сміявся злобно і уплітав кашу з казанка, аж вуха в него трясліся.

Тимош під Кодаком.

Ніч ясна була, коли Сулима з козаками став під кріпостью. І в кріпости і межі жидами все спало. Ганжа, що знав вже всі входи і заходи, став тепер у великій пригоді.

— Тепер наша пора! — сказав отаман. — Слухайте-ж, братя! Ні в кріпости ні в жидівськім гнізді не лишите нікого в живих, що-б ніхто не подав вісти коронному гетьманови. Зрозуміли?

— Зрозуміли, батьку отамане! — відповіли глухо козаки.

Козаки поділились на дві часті. Більша часть під проводом Сулими і Павлюка з кріпком вдерлась відразу на мурі кріпости. Друга часть — а в ній був Тимош зі своїми.

— бігцем пустила ся до жидівських крамів і оточила їх довкола. Тут отаманив Ганжа. З добутими шаблями ждали всі нетерпеливо його приказу, а більше всіх нетерпеливо ждав Тимош. Його щось мов тягло передовсім до хатини Янкля. Тимош і Смольчуг стояли під нею, біля самого вікна.

А в Янкля було тихо. Тимош глянув крізь вікно — пусто. Йому аж легше стало на душі. Він ще не став козаком-запекою, що може дивитись на кров, чия вона не була-б.

Нараз залунав крик: бий! Козацтво шершенями кинулось на домп. Хто відки вискочив, тільки світа бачив. Калюжі крові зачервоніли по землі, зойки жінок і старечі.

Ганжа, Смольчуг і Тимош влетіли до Янкля.

— Ось враже насіне! — крикнув Ганжа — куди воно розсипалось?

Він зі Смольчугом обнишпорив всі закамарки — нігде не було нікого. Вони пігнали дальше; не помітили, що Тимош остався на місці. Він пару хвиль з вікна дивився на різню і пролив крові. Його хлопяче серце здригалось і очі відвертались. Але видко так треба! — подумав собі, коли не міг знайти відповіді на питання, що йому при тім насувалось. Та не вдоволився. Чи без того годі обійти ся? Чому так треба? — питав себе і що-б не бути гіршим коза-

ком ніж інші, підніс в гору шаблю для відваги і вже хотів вийти. Нараз почув — під помостом щось заскомліло, щось — мов плач дитини. Він став роззиратись уважніше. Між грубкою а стіною був темний куток. За малий куток, що-б сховатись. Але Тимош вліз і туди. Плач тепер було чити виразно зі споду. Спробував поміст — він подав ся, дві дошки впали — і Тимош скочив у льох. Побачив налякану Хайку, що зацитькувала дитину і засланняла другі діти.

— Де Янкель? — гукнув Тимош.

— Не губіть, паничу! — шепнула Хайка, падаючи на коліна.

— Не бій ся! Де Янкель?

— Нема, поїхав, — відповіла Хайка.
— не губіть нас, паничу, не викрийте! — благала.

Тимошеви стало жаль Хайки і дрібних дітей.

— Добре! — сказав — сидіть тут тихо!

Він вискочив на верх. Козаки вже перебили всю жидову і зносили на купи добичу.

Тимчасом в кріпости кінчилась така сама робота. Напад був такий наглий що комендант, Маріон, ще не встиг розібрати в чім діло, як вже його Французи були розбиті. Маріон погиб рівно-ж. Коли вість про побіду вийшла з кріпости, всі козаки з під жидівських буд посипали гурмою в кріпость — на бенкет. Тоди Тимош сказав Хайці,

що-б не виходила, поки він не верне.

— А їсти дітям? — спитала Хайка.

— Сиди! — сказав Тимош — я тобі принесу.

— Великий Єгова! — зраділа Хайка.

Але Тимош вже не чув, побіг за козаками.

До пізної ночі гуляли в замку козаки. Горівки був цілий став, а вина — в брід. Не привикши до вина, козаки горівкою його підкріплювали і пили, чим хто запопав — кублами, збанами, пригорщами. Аж о півночі вдалось Тимошеви відійти від Ганжі, що п'яний захропів на своїй будці поруч з іншими. Він за пазуху свого широкого козакина сховав фляшку вина, білий хліб, кусень баранини, а в шаравари напхав п'ляниць, сухарів, цибулі. Перекравшись попри п'яних і сплячих, вийшов з кріпости і спотикаючись на трупах, задихавшись, прийшов до Хайки. Застав там і Янкля, що нікуди не їздив, а з соломни виліз аж тогді, коли козаки забрались. Тимош кинув принесене і мерщій почав бігти назад, у кріпость.

Тимош позбуваєть ся свого ворога.

Тимош вже доходив до кріпости, коли схватили його чийсь сильні руки і почали рязати шнурами. Хоч було темно, він пізнав Івана Злого.

— Чого хочеш від мене? — кричав Тимош.

— Мовчи, щеня! я тебе навчу батька

слухати! — говорив Злий і вязав далше.

Але не докінчив. Як яструб злетів на него Павлюк. Переляканий Злий пустив Тимоша, та отямившись кинув ся до шаблі. Павлюк лиш здвиг плечима.

— Коли-б з тебе не була така скотина, — сказав — може-б я з тобою зміряв ся. А так... — І він одним ударом кулака видрулив Злому з рук шаблю, зняв посторонки з Тимоша, звязав ними Злого і завдавши собі на плечі, як мішок, з Тимошем пішов до кріпости.

Другого дня рано, козаки, витверезившись хотіли ще пограбити де що, але грізний отаман сказав коротко: „в дорогу!“ Кільком неслухняним зрубав, як маківки, голови, а се відразу поставило всіх в ряди. Позабіравши чайки на плечі, козаки степом вертали до свого табору.

В таборі першим ділом було — осудити Івана Злого. Між чотирма земними окопами в середині, на переверненій бочівці, засів отаман. Над ним повівало застромлене в землю, червоне козацьке знамя. Коло отамана засів писар з великим каламарем на гузику, з аркушем паперу, печаткою, воском і огарком свічки. Тут-же стояла старшина з бунчуком і булавою а побіч старшини курінні отамани з грубими палицями. А далше колесом поставало козацтво. Довбуші вдарили в кітли. Перед Сулиму привели Злого. З лівої сторони стояв пошкодований Тимош, з пра-

вої — Павлюк, що обжаловував.

— Павлюче! — озвав ся отаман — що маєш сказати на обжалованого?

— Козак Іван Злий — почав Павлюк — підступом звязав Богданового сина, Тимоша Хмельницького, якого всі ми знаємо, щоб заподіяти йому лих.

— А ти що на те? — спитав Злого Сулима.

— А я скажу те, що Тимош знюхав ся з жидами, з Янклевим родом; за те я його і звязав, — відповів Злий.

Козаків, мов громом ударило. Тимош став як полотно. Ганжа поскочив до Злого.

— Брешеш, враже! — крикнув.

Але Сулима махнув булавою, що-б відступив ся і спитав тепер Тимоша:

— Як воно було?

Тимош поблід ще дужше. До негож підійшов Павлюк і ласкаво промовив:

— Не бій ся, синку, скажи отаманови щіру правду. Я з тобою, ти безпечний.

Тимош, глянувши з вдячністю на двох своїх спасителів, Павлюка і Ганжу, розповів усе, як було.

Вислухавши все, Ганжа не вдержав ся:

— Бач, чортеня! що вигдавав! жидів годувати! А вони тепер коронного гетьмана спровадять на нас! Най би тебе синку відьми з'їли!

А інші козаки поділились: одні оправдували Тимоша, другі обставали за Злим, від

казуючи на Павлюка. Однак Павлюк не забув язика.

— А чого-ж ти — спитав він тепер Злого, — сам не перебив тих жидів, коли їх бачив? Чого вязав Тимоша потайки? До Ляхів хотів утікати з ним! он-що!

— Правду каже Павлюк! — загуділи козаки. — До Ляхів хотів утікати собака! — І палиці їх піднялись вже над головою Злого.

Побачивши, що не жарт, Злий признав ся до всего по правді, як його вислав Богдан в погоню і як він глядав лише хвилі, коли-б міг Богданову волю сповнити.

— А нам казав, що служитиме вірою і правдою! — кричали козаки і знову обступили Злого. Були-б убили, коли-б не Павлюк.

— Чи дозволиш, отамане, — спитав Павлюк — зробити, як хочу?

Отаман потакнув булавою.

— Ото-ж — сказав Павлюк — най так буде: я Злого звязав, до мене він належить, нехай-же сам я з ним і справлю ся.

— Добре! Згода! — загули козаки.

Павлюк звязав знову Злого, взяв за кінець шнур і потяг в степ за собою.

— Пропаєв ні за цапову душу! — говорили собі козаки.

А Павлюк далеко в степу розвязав Злого, дав йому легкого штовхання в карк і сказав:

— Гони на чотири вітри, що-б тут тобою не пахло! Павлюк міг би тебе задавити як муху, але хрест на нїм є і серце мило-сердне в него.

Тимош спасає своїх товаришів.

Чого Ганжа побоював ся, те і стало ся. Захланий на зиск Янкель подав вістку коронному гетьманови про зруйноване кріпости. Гетьман вислав проти козаків своїх реєстровців. Козаки попали ся несподівано в засідку. Не видержали битви, полягли. Мало хто і втік. А вся старшина — отаман Сулима, Павлюк, Ганжа, Смольчуг і Тимош попали в полон. Їх всіх крім Тимоша, приставили до королівської столиці, до Варшави— під суд. Тимоша визволив з полону батько. Сотникови реєстрових козаків, що знав ся з можними панамі і в ласках був у самого польського короля, визволити си-на було легко. А все таки він наїв ся чимало страху. Він міг скоро стратити в панів всю віру. Всяке могло думати: коли Богданів спшок знюхав ся з козаками, то не без того воно, що-б і батько з ними не знюху-рав ся. Його могли слідити і вислідити за скоро. А того Богдан дуже не хотів. То-ж аби зискати більшу віру в польських панів, він поїхав до них у Варшаву з поклоном, взявши з собою й Тимоша. А було тих панів у Варшаві тогді тьма тьменна. Зїхались всі на сойм, що мав видати засуд на поло-

нених козацьких старшин. Коло палати, де радив сойм, що дня від рана до вечера, збирався народ густими товпами. Приганяла його сюди цікавість. Всі говорили лише про увязнених козаків. І всі були свято переконані, що їх не помилують. Але ніхто не знав, яка буде їм кара. І всі були цікаві.

Богдан мав такі ласки в великого канцлера коронного, Оссолінського, що в Варшаві з сином заїхав до його палати. Хлопчина чувся не свій в величезнім, багатім домі, де роїлося панамі і їх слугами і військом. Він боязко ховався все за батькові плечі. А коли батько виходив на місто, сидів у призначеній для себе кімнаті, сам не знаючи, що почати. А до того-ж трівожила його думка про те, що станеться з приятелями. Жаль йому було дуже Ганжі, Павлюка, Смольчуга а навіть грізного Сулми. Кілько разів батько вернув з міста, він все кидався на стрічу йому з питанєм:

— Татку, а що? вже? скінчився вже сойм?

А батько все відповідав щось жартом. Та в кінці прийшло йому не до жартів. От він і відрізав раз Тимошеви:

— А тобі що до того? Ще їм голови постинають!

— Як то? — спитав майже крізь плач і сердито Тимош. — Такий ти, тату, козак? Твоїх братів мають віпати, а тобі анї в галці вставитись у панів за ними. А мені їх

жаль! Ганжа спас мене від смерти на Дніпрі, Павлюк оборонив мене перед козацьким судом, а тобі все байдуже. Коли так, то я не твій син хиба. По що було мене визволювати? Нехай би були повісили! — І Тимош голосно заплакав.

Богдан дуже любив сина. Сердився на него і давнійше дуже рідко. А тепер боявся. Бо ану-ж знову втіче...

Ну, не плач, — ласкаво промовив він. — Коли-б тільки можна, я все зробив би, що-б їх увільнити.

— Як не можна? Ти не хочеш! — уперто відповів Тимош. — Коли ні, то ні! Нехай і мені відрубають голову! Я те-ж ходив на Кодак!

— Та буде вже, буде! Будь чемний, синку! Не плач! Я вже піду до пана канцлера. Попробую. Хто знає... може ще все буде добре.

— Татку! — скрикнув Тимош. — Коли бодай Павлюк і Ганжа остануть живими, я все тебе буду любити і слухати.

Минуло кілька днів. Тимош знову почав тратити надію. Підслухавши розмову батька з панами, довідався, що сойм усіх козаків засудив на смерть.

— Татку, а що? — спитав він.

— Цить, синку! — потішав Богдан. — Атаман пропав, а других може і увільнимо.

Такі розмови між сином а батьком, повтарялись що дня, аж до того часу, на який назначено виконанє кари.

На широкій площі поставлено шафот, таке підвишене з дощок, де станула колода і при ній кат з топором. Шафот обступили довкола товпи народа. Були там всі пани з прислугою, шляхта з жіноцтвом і дітьми, козаки реєстрові і запорожські і всяка всячина — купці, ремісники, робітники, селяни з околиці. Всі ззірались то на ката, то на двох послів від татарського хана, що приїхали подивитись, як покотять ся голови їх недавніх ворогів і переможців. Короля не було. Але його заступали два канцлери — Оссолінський і Радзівіл.

В товпі стояв також Богдан з Тимошем. Богдан був сумний, хоч рад був удавати веселого і до кожного усміхав ся. А Тимош поблід, змарнів, висох. Він стояв мов у землю вкопаний. Нараз на скруті з вулиці показались засуджені. Всі були в якихсь блазенських плащах і зі скрипками в руках — на посміх. Їх вела військова сторожа. Народ втишів ся.

— Тату, а помилуване? — снітав глухо Тимош.

— Тихо синку! — відповів батько і оглянув ся, чи хто не чує.

Сулима твердо вступив на шафот. Здіймив з шиї малий образець, поцілував і передав священникови, що стояв коло него.

— Я бажав би, — сказав — щоб мені дали його до труни.

— Станеть ся, відповів духовник, благословляючи його святим хрестом.

Сулима зітхнув, поклонив ся на всі чотири сторони, глянув раз на ката, розпняв ковнір і поклав голову під топір. Топір в сильній руці ката підніс ся — і всім заперло дух. Вже мов крізь сон бачив Тимош, як знакома йому голова покотила ся по помості. Він обімлів і його винесли з товпи. Коли прийшов до себе, над ним коло постелі стояли Ганжа і Павлюк.

— Дід! Павлюк! — радісно скрикнув хлопець. — Ви живі?

— Спаси-біг, синку, спаси-біг пану канцлерови, спасли ся! І Смольчуг живий.

Тимош був переконаний, що то діло батька, але не сказав нічого.

— А деж батько? — спитав.

В тій хвили в дверех став Смольчуг.

— Коли хлопцеві ліпше, — сказав — Богдан велів принести його до себе, він у коронного гетьмана.

Тимош волів би був не бачити панів і лишити ся з приятелями, або чим скорше втікати з Варшави. Але з вдячності для батька він зібрав ся і пішов.

Тимош міряєть ся з князем Димитрієм.

В пана коронного гетьмана, в великій салі, при столах позасідала до обіду вся поль-

ська шляхта: князі Радзівіли, Вишневецькі, Потоцькі, Корецькі, Заславські, Любомирські, Тишкевичі, Замойські, Жолкевські, Калиновські, Лянцкоронські, Сапіги. А з кожним паном була там тьма підпанків, дрібної шляхти, що лиш шукали okazji деб зісти і випити. З Богданом було кількох козацьких полковників і старшин. Та вони не змішались при однім столі з панами шляхтою. Крім великого стола було більше бічних столів. При них сідала дрібна шляхта, при них засіли й наші козаки. Але за хвилину остались вони самі при однім столі, бо польські шляхтичі від них помалу усунулись, не хотючи сидіти з козацтвом.

До обіду грала музика. Страви йшли одна за другою — і м'ясиво і риба і дичина і всякі солодкі марципани. А вина — якого душа забагла, служба подавала все так часто що годі було обігнати ся.

Попоївши, пани решту лишили службі, а самі доливали трунками, прищипуючи один до другого, та промовляючи. Тимош сидів коло батька, доки той добре не похмелив ся. А дальше стало йому скучно. І розмова панів сердила його. Він чим довше слухав, як насміхали ся над страченим отаманом Сулимою, більше сердивсь на батька та його товаришів полковників, що зі спокоєм прислухували ся тому. Незамітно Тимош встав і викрав ся від батька з салі. Та ледви вийшов з брами палати, побачив на дворі

якогось панича, що кричав:

— Гей! Остапку! коня!

Панич міг бути зо три роки старший від Тимоша. Богата одежа і оксамітна шапка з дорогим струсиним пером та брилянтом свідчили, що панич зі знатного роду. Побачивши Тимоша, панич подивився на нього з погордою і зухвало.

— Чого витріщив баньки? — спитав
— Іди до кухні та поклич мені Остапка!

— Я тобі не хлоп! — відрізав йому Тимош. — Сам собі іди за своїм Остапком!

Панич роз'юшився.

— Драбуго! Дідови Константинови треба коня, а він не любить ждати!

— Лихо тебе бери з твоїм дідом! Я тобі ще раз кажу: я тобі не хлоп!

— Так? — кинувся до Тимоша панич.
— А знаєш, хто мій дід? Князь Константин Вишневецький, що саджав царів на престоли!

— Нехай же він і тебе посадить, а тепер ти відчепись від мене!

Тоді панич хватив Тимоша за обшивку, щоб його повалити на землю. Але Тимош, хоч і молодший та кріпший, як вуж вихопився йому з рук, схопив його через половину і гепнув ним о землю. Ще й притолочив його колінами і давай обкладати стусанами. Панич кричав:

— Гвавт! ратуйте! гвавт!

Збіглись фірмани і служба, повибігали й пани і ледви розлучили забіяк. Не розпи-

тавши ще, що сталось, молодого князя Дмитрія забрали до покоїв, а Тимоша фірманн відвели під возівню в якусь темну комірчину і примкнули.

Коли в панських покоях пішла чутка, що козацький синок побив князя Дмитрія Вишневецького, Богдан відразу протверезив ся. Він зараз догадав ся, що то ніхто, а Тимош. Наляканий вийшов з палати. Довідав ся зараз де сидить Тимош. Коло комірки стояв один старий фірман на варті.

— Пане конюший! — спитав Богдан — не можнаб випустити хлопця? То мій син. І він всунув йому кілька червінців в руку.

— Не можна пане сотнику! нехай би не заходив собі з князями.

— Алеж і у вас є діти! — говорив Богдан. — А як би так вашого замкнули?

Фірман почіхав ся в голову. В него були справді діти і він пригадав собі зараз, як його сина раз сильно побито за те, що не в час уступив ся паничеві з дороги.

— А що я панам скажу? — спитав він.

— Кажіть що нічого не знаєте, або що його відьми з'їли.

— Ну, добре! Князь Дмитрій і так лихий. Добре йому так! — сказав вартівник і випустив Тимоша. Богдан з хлопцем чим борше на коні, та до своїх.

— Ганжо! Павлюче! — кричав Богдан. — Ратуйте того шибеника! А то він знову накоїв!

— Я так і сподівався! — сказав Ганжа. — А щож таке?

— А ви його питайте! я й не питавав доси, — говорив сотник.

Тимош розповів докладно все з початку по порядку.

— І так ти його побив! — радів Ганжа. — Добре, синку! Ми не хлопи, не раби, не звірина!

Тимош лицарем.

Ганжа і Павлюк нагадали собі Смольчугову тітку, що жила в глухій хуторі, на степу за Дніпром. Там був би найкращий сховок для Тимоша, — подумали собі і сказали Богданови. Богдан згодився. Тимоша відвезли на хутір. Богдан розпрощався з сином, кажучи:

— Ну, бувай здоров, синку! Слухай панів отаманів, та не збиткуй більше, бо інакше не носити тобі голови! Надто ти вже смілий!

Тимошеви стало нараз сумно. Коли батько обняв його, підступили йому до очей сльози і він держав батька довго в своїх затиснених руках.

— Будь здоров, сину! — сказав Богдан. — Небавом побачимось.

На хуторі Смольчугової тітки перебув Тимош кілька місяців, відтак їздив з Павлюком і Ганжою у Січ скликувати молодців на поміч кримському ханови проти бу

джаків. Вже цілий місяць воювало козацтво з буджаками, то здоганяючи їх по степу, то нападаючи на легких козацьких чайках на прибережні оселі. Вкінці буджацька орда втікла від козаків у степ, де і пропала у високій траві. Козацтво їздило вже кілька днів по степу та не могло відшукати хоч би найменшого сліду буджаків.

На переді козацького відділу їхали Павлюк і Ганжа, а за ними в слід два татарські начальники з Тимошем.

Було вже добре з полудня. Втомилися витревалі татарські коні, втомилися також їздці. Тимошеви очі клеїли ся до сну, бо минулої ночі майже не довело ся спати, а до того спека докучала молодому козакові.

— А що, вояче, втомив ся? — поспитав один з Татарів Тимоша.

Тимош поправив ся на сідлі і відповів з усміхом: — О так, Аґо Мехмете, добре би було відпочати та виспатись!

Козацтво справді почало шукати за потоком, або річкою, щоби коний напоїти, коли нараз видало ся Тимошеви, що за одним з горбків, який спускав ся в яругу, щось мелькнуло. Могла се бути птиця, але як на птицю рухи були не цілком плавні. Тимош переповів шепотом своє вражінє Ганжі. Старий козак, прислонив очі рукою від сонця а його вправне око побачило справді буджаків, що мов змії вили ся між травою,

щезали і на ново показували ся щораз дальше та дальше в напрямі до яруги.

— Молодець Тимош! — крикнув Ганжа, показуючи козацтву буджаків. — Не час спочивати! — сказав дальше Ганжа. — Треба оточити яругу, щоби не утікли, а тоді не вихопить ся ні один з них з наших рук.

Тимошеви стало трохи лячно. Він знав, що за хвилю буде рішучий бій, що обі сторони стануть бороти ся не на жите а на смерть, він бояв ся не тільки за себе, що за своїх приятелів. Впрочім він уявляв собі і се, що його можуть узяти в полон і йому мимо волі пригадали ся нещасливі жінки і діти буджаків. Їх брали при нападї в полон, наче худобу, ладували звязаних на вози, або на чайки і галери та везли у Крим, де розділювали між собою, мов воєнною добычею.

— Ні, живим не дасть ся! — думав собі Тимош та кріпко стискав рукоять шаблі.

— Дідусю! — питав він Ганжу, — мабудь не гарно, татарам живому в руки віддати ся?

— Не гарно, синку! не гарно! — відповідав Ганжа. Бережись буджаків бо вони з арканами їздять. Заки ти успієш шаблею собі по горлі потягнути, він вже зловив тебе на аркан і привязав до сідла.

— Як страшно, дідусю!

— Дасть Бог, що ми їм доїдемо кінця!

— відповів весело Ганжа, спинаючи коня острогами.

Буджаки опинили ся справді в ярузі, яку оточило козацьке і татарське військо зі всіх сторін. І почав ся страшний бій. Орда числила кілька соток людей. Передові буджацькі їзді заманювали підступом козаків в яругу, немов утікаючи перед ними, і нараз в повнім бігу, ціляли в них через ліве рамя, пускаючи чимало стріл. Се роз'ярувало козацтво. Нараз з противного боку яруги показав ся татарський відділ. Буджаки почали мішати ся, завертати до входу яруги. Вони здушили собою своїх братів, що опирали ся козакам. Козаки скористали з замішання, кинули ся в яругу та шаблями почали стинати буджакам голови. Тимоша пірвала загальна струя. І він, разом з другими, рубав на право і на ліво, коли нараз почув, що захитав ся на сідлі. В очах йому потемніло. Йому здавалося, що він умирає.

— Татку! Дідусю! — крикнув Тимош, — прощайте і упав з коня.

Бій не тягнув ся довго. Більше як половину буджаків перебито, прочих забрано в полон, повязано ременями та оставлено під сторожію кількох сильних козаків.

— Славно упорали ся, братя! сказав Ганжа козакам і старшинам. — Моє пташеня також пірем поростає; я бачив, як він рубав буджаків... Але де він? Тимоше! Гей, Тимоше обізви ся!

Але Тимошеви годі було відозвати ся. Блідий лежав він без пам'яті між раненими і трупами.

Кинув ся Ганжа зі Смольчугом шукати за Тимошем. Найшли його Ганжа підняв з землі блідого Тимоша а слези потекли по його довгих, сивих вусах.

— Синку, мій синку! — промовив він — не вже-ж я не верну тобі життя?

Тимчасом Смольчуг оглянув рану Тимоша з лівого боку і кликнув весело: буде жити! Він насплав пороху з рушницї, змішав зі слиною та помазав рану змоченим порохом. Тимош прочунав, напив ся води. Та пізніч схопила Тимоша горячка і маячень. Ганжа стратив голову, бо любив Тимоша немов рідного сина. Він прикликав татарина, що умів лічити рани. Татарин зварив зілля і дав Тимошеви напийти ся. По кількох днях можна було повезти Тимоша на возі до границь України.

Тимош не мало ослаб від утрати крові та горячки і від великої втоми в часї дороги серед спеки та порохів по шляхах. В день кружили над ним навязливі степові мухи а вечером і нечисло докучали йому дрібні мушки. Та молодість і здоровий степовий воздух робили своє. Тимош приходив до сил і коли переїхали козакі границю України, він міг сісти на коня, хоть ще дуже томив ся і не міг скоро їхати. Його знов віддали до Смольчугової тітки, а козакі поїхали на Січ.

Приїзд Богдана.

В маленькім, спокійнім хуторі приходив скоро Тимош до здоров'я. Так минуло три місяці. Тимош очікував кожного дня батька, але важні справи задержували Богдана то в Києві, то в Варшаві. Від часу до часу пересилав він лише через козаків вістку про себе. Аж ось одної днини коли Тимош вибрався з вудкою до річки ловити окунів, ізза гори явився їздець. Бистре Тимошеве око зараз пізнало батька.

— Татко, татко приїхав! — скрикнув радісно хлопець, кинув вудку і вже чіпався стремени, вже дерся до него на коня.

— Поволи! поволи! — сміявся батько, беручи його на сідло. — Бач який виріс! Буде татови поміч! А що поспробував буджацьких гостинців? Чи не шкода крові для Татарів? Бережи її, сину, для України! — З гордостю справдішного козака поглянув Богдан на сина і поцілував його в лице. — А тепер сину, — казав дальше Богдан — треба трохи розуму набратись! Я приїхав, щоби забрати тебе до бурси.

Богдан мав на мисли київську школу і бурсу. Тимош трохи посумнів. Бурсацьке житє не було йому по нутру. Він живо пригадував собі тих голодних, обдертих, і босих бурсаків, що приходили до батька за милостиною і лакомо їли паланниці та галушки. Їх оповідання, як одного по другім в бурсі

сікуть за латину різками, вже давно відстрашували Тимоша від латинської мудрости.

— Тату, спитав Тимош, — а хибаж мені конче бути в бурсі?

Конче, синку! Без науки як без руки. Хто знає що з нами буде. Може колись і знатим паном станеш а тоді без латини не обійдеш ся! — Богдан говорив так, як тогді всі батьки говорили.

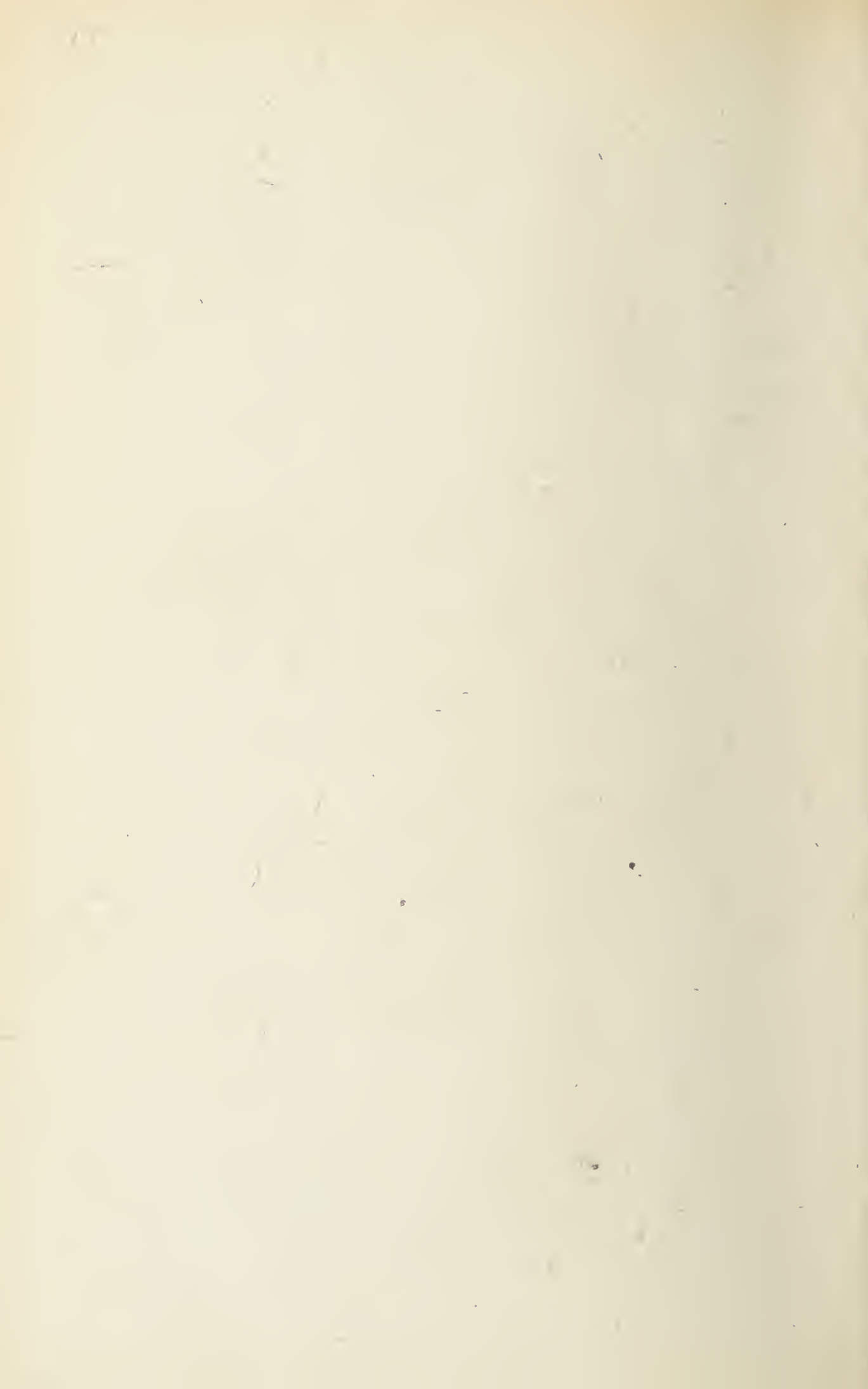
Смольчугова тітка не знала, де посадити гостя. На столі появили ся і пироги і галушки і юшка з риби і саламаха, мід та горівка, а навіть фляшка старого кріпкого вина.

Тимош став вишитувати батька за своїх приятелів. Йому помагала Смольчугова тітка, що рада була також дізнати ся, що стало ся з її сестрінком. Богдан говорив не радо, мов таїв щось.

— Та нехай попоїм! — казав. — Не добре тепер на Україні. Козак козака продає. Ганжа, Павлюк і Смольчуг дістали ся в руки коронного гетьмана. Жид Янкель вмішав тут також свою руку.

— Чорт, не Янкель! — кликнув Тимош. — Але ти, тату, їх визволиш? Приречи тату, що визволиш, а я сповню твою волю і піду до бурси! Приречи!

— Визволю, визволю, — сказав Богдан обіймаючи хлопця. — Лише учи ся синку! Памятай, що хто хоче служити Україні, той мусить бути не лише хоробрим лицарем, але й чоловіком з умом-розумом!....

С Е С Т Р А

Мати вмерла — я ще мелесенькою була, добре й не памятаю. Тільки мені наче сниться, що хитав мене хтось у колісці і співав на-до-мною тихесенько.

Як поховали пані-матку, батько не хотів у друге оженитись. „Не буде вже над мою першу милу, — було каже. — Коли Господь її прийняв, нехай вже діточки господарюють!”

Батько наш був дуже добрий: жалував нас обох рівно — і брата і мене. Жили ми при достатку, всього було доволі, й що було собі задумаю, те й зроблю: все мені вільно було. Ще яке то моє дівуване було росякільне і веселе, то й згадать любо! Нехай мій батенько царствує!

Гуляла дівчиною років зо три; сватають мене. Я все не хочу, а батько не силує, хоч там які були багаті і пишні женихи. Аж ось післав і мені Господь до пари й до любови. Мій жених був хороший такий, Господи! Чорнявий, ставний... Так то вже я його сподобала! Тільки й на думці, що Павло: як би то хутче побачитись! А він не з нашого села був, геть із чужого. Побачу — й весе-

ленька, а не побачу, то такий уже сум мене візьме, що й світ мені не милій! Спізнить ся він на гулянячко, я й очи виплачу.— „Може, думаю, в його друга є дівчина.” — Коли так по Семені, другого дня, і не сподівалась, і не сніло ся мені, тай посватавсь він. Батько поблагословив. Дарма, що чужосторонній, та господар був добрий, хазяйствував, то й на стороні його всяке знало.

Привіз мене чоловік на своє господарство. Боже мій милий як то жили ми любенько! Та недав йому Господь довгого віку... Тільки всього два роки я була за ним. Такий він був любячий до мене! В хату, то й заглянуть весело: як у віночку. Сидимо, робимо, чи так говоримо, усе собі в купці.

Коли тут — лихо мені тяжке! — рознедужав ся Павло мій. Кидалась я й до знахорів, і до лікарів — ніхто нічого не врадив! Смерти, кажуть, не відперти... Помер Павло.

Приїхав за мною батько, тай узяв до себе. Чоловікову хату продали і худобу всю.

— Живи в мене дочко! Чого ти маєш у чужому селі одинока сидіти? Хиба ти сирота, нехай Бог милує!

II.

А брат мій тимп часами оженив ся, узяв таки з нашого села дівчину; моторна така, чепурна, що й годі! І дитинка в їх була, дівчинка, як ясочка, свіжа й повна, як гурочок.

Не поплакала я ще й півроку за своїм Павлом, а тут й батька ми поховали. Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде; то не дурно й кажуть! До якого часу ми добре жили; далі з'убожів мій брат: то хліб йому не вродив, то худоба вигинула; а пятеро діток Бог дав: дві дівчинки і три хлопці. Журить ся брат аж вяне. Невістка смутная ходить, і дітки навіть посумніли. Таке вже настало, що й хліба ні защо купити.

— Сестро! — каже брат, — коли твоя ласка позич мені грошей! Як буду жив зароблю — віддам, а вмеру, то Бог тобі віддасть!

Я й позичила йому ті гроші, що за хату й за худобу взяла, та ніби в нас і в хаті повеселійшало: і брат заговорив, і братова всміхнеть ся, й дітвора бубонить, регочеть ся. Я радію: — Слава Господеви, що і в нас, як у людей, благодатно! — Купив мій брат худобу, став потроху розживать ся.

Ми з братом щиро любили ся зроду, з малку. Щоб посваритись, або скривдити одно одного — крий Боже! Вже як там не погодимось на чому, то подаруємось.

І небожата мене дуже жалували, як за мене було змагають ся між собою: „Се моя тітка!” — а той собі тягне: „Моя!” — Та як учеплять ся цілувати, то було й роботу з рук вихоплять і хустка з голови спаде...

Тільки братова богацько гордувала.

Вже-ж я й годила, як малій дитині, та ні, не вгодила! — „Братова серце! — було раджу їй, — зробимо так та отак, то добре буде”. — Там чи купити що, чи продати, — зроду — віку не послухає; хоч шкода з того видима буде, вона своє докаже. Перед нею затихну, поплачу нишком, тай годі: не хотіла брата турбувати; знов до неї — ласкавою мовою підійду.

Якось розсаду з нею садимо в городі. Я говорю до неї; вона, мов не чує, відійшла собі геть. Важко мені на серці — заспівала собі; співаю, а сльози так з очей і ллють ся... Коли чую: — „Боже помагай, і день вам добрий!” — Дивлюсь — се наша сусіда. Перехилнулась через тин, витає нас.

Я хутенько втерла сльози. — Добрий-день, кажу, сестрице!

— А я отсе до вас іду...

— Та милости-ж вашої просимо!

— Чи не продали-б ви мені розсади трошечки?

— То для чужого продати, а для сусіди треба й так дати.

— Коли ваша ласка, серце! — і простягає мені глечичка.

Я набрала скільки там у глечичок, тай дала їй. Подякувала та жінка тай пішла собі.

Братова на мене й накинулась: — Се, — каже, — як усі так господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто! Таки й золоту гору розимчать!

Як почала, як почала.... Мати Божа милостива! Я тільки слізми вмиваюсь...

— Братова! — кажу, — не жалувала я для вас нічого, поки що мала! Гріх вам буде, що ви мене хліба куском тепер дорікаєте! — Покинула робити й вийшла з города.

Тяжко й важко мені. Узяла собі таку думку: — „Покину їх, піду служити!“ — Зібрала своє добро: що в клуночок склала, а що — покликала братових дівчаток та їх обділила. У мене було всякої одежини й не злічити, а все добра, нова. Скільки полотна було, хусток, плахот, юпок! Діти радіють; зараз дівчатка і почали вбиратись. — А чи мені гарно тітусю? — А мені? — Як віддамся, то завяжу отсю червону хустку, — говорить, а сама ще така, як узлик. Джергочуть коло мене, а мені вже так жалко, що й словечка не скажу; за слізоньками світу божого не бачу! І діти помітили — жалують мене: — Тіточко любочко! Чого ви журитесь? Може хто вас налаяв? Може ви нездужаєте? — Обсіли мене, як дрібні пташенята. — Не плачте, — вмовляють та мені рученятами очи затуляють.

III.

Чую, так над вечер брат їде. Я оступилась тай сіла в кутку. Він веселий увійшов: Здорові, діточки, і ти сестро! — За ним і братова в хату. Посідали вечеряти вони і діти.

— А ти чому не йдеш, сестро?

— Спасибі, братіку, не хочу.

Він подививсь на мене пильно, і жінці в очі, похитав головою. — О, жінко! — каже, — се вже бачу, твої примхи! Не обіжай сестри: гріх тобі буде!

— Отсе мені лиха година та нещаслива! Хиба-ж я в тебе наймичка, що мені не вільно й слова сказати! Ганю я твою сестру, чи що? Я тільки правду сказала!

Покинула вечеряти і з хати пішла.

А старшенька дівчинка до батька. — Чого се, тату, тітка все плаче? Так плаче, що Господи! Що мати й сказала?

Брат замовчав, тільки по головці дівчинку погладив.

По вечері зближив ся до мене, сів поруч зі мною, та: — Сестро моя, — каже, — не журись, голубко! Доси жили з тобою любенько, треба-б так звікувати. Нас тільки двойко в світі... Подаруй моїй жінці яке там незвичайне слово, зроби мені таку велику ласку, сестро моя рідненька!

— Братіку мій, голубчику! Нехай же мене Господь милосердний боронить, щоб я з тобою в сварку заходила, — кажу. — Що твоя жінка мене обідла, я її те дарую, тільки важко мені на серці, братіку мій! Нехай поплачу — полегшає.

— Не плач, сестронько, годі!

— Я, брате, хочу вас покинути.

Він так і стрепенувсь: — А де-ж ти будеш?

— Піду служити!

Що се в тебе за думки такі, сестро! Зглянь ся на Бога! — Почав мене вговорювати та вмовляти, і жінку привів — і вона просить: — Не кидай нас!

Почули діти. Боже, як кинуть ся до мене та в плач! — Тіточка наша любенька хоче нас кидати! Не кидай, ми тобі будем годити, ми тебе шануватимем!

Що против кого, а против дітей я й не зговорю. Пригорнула малых до серця та тільки плачу.

А брат думає, що то вже я роздумалась, дякує! — Спасибі, сестро. що ти моїх діток жалуєш! Та вони без тебе поспрогіли-б, як без рідної матери.

Полягали спати. Я й очей не звела: обняли мене думки та гадки, та журба пекуча. Трудно було й здумати, що десь наймичкою маятимусь! Мала й худобу і господарство своє, зросла в роскоші, а доводить ся служити за хліба пматок, та годити, може, і лихому, і ледачому кому! Треба й правду, й неправду терпіти, треба привикати! Зазнаю чужої сторони, яка вона є! Перебуду всякого гóря й лиха! Ніхто мене не пожалує; ніхто не сяде, не зажурить ся коло мене, ані слівця любого та щирого не промовить! Звісно чужі люди хоч і добрі, та не знатимуть, яка я; а я знов їх не знатиму.

Ранісенько-ранісенько схопилась. Усі сплять; іще на зорю не займаєть ся — імла. В останнє глянула на діток, на брата. І братової жалко стало. Взяла свій клуночок та тихенько й вийшла з хати.

Іду, іду і не оглядаюсь. От і велика могла, що геть за околицею зеленіє. Зійшла на могилу, тай глянула тоді на своє село; а сонечко саме сходить... Село — як на долоні, так мені в очах і замигтіли білі хати, колодязне цимринє, розквітлі садки й городи. Побачила й батьківське подвіря, і ту вербу кучеряву, гилясту, що малою ще дівчинкою під нею гралась. Стою і з місця не ворухну ся — задивилась. Що мені там кожда стежечка, кождий кущик знайомісінькі, дивлюсь туди на дїтство й дівуване своє роскішне, і заміже щасливе, і вдівство гірке — все мов по писаному вичитую.

Куди мені йти? Нікого й нічого не знаю, і неспокій мене обіймає. Чула колись іще від батька — покійника, що в Демянівці живуть якісь родичі наші: матусина небога була віддана туди за коваля Ляща. — Підусобі до їх, — думаю, — все мені буде охотнійше служити, де мій рід ведець ся.

Іду шляхом — бою ся так, що Мати Божа! Раденька вже, як хто навстріч мені береть ся. А шлях не спить; то той стрінеть ся, то инший, то возом їде, то їде. Вже скільки сіл минула, і козачих і панських, не забарююсь і не дуже в речі заходжу: розпита-

юсь дороги в Демянівку, подякую за хліб — сіль, тай далі.

Другого дня притомилась я дуже, тай сіла спочити в холодку під вербою. Округи мене то жито половіє, а в житі купка льону голубо цвите; то ячмінь колосить ся, оддалеки гайок синіє, пісочаний шлях у гору закручуєть ся, як золота нитка; день Бог дав жаркий, і вітрець не дмухне — тихо; тільки якась пташка сама собі щебече, наче моя душа бідолашна, та гудуть пчоли понад пахучою гречкою.

Коли дивлюсь — ідуть якісь люди гурмою, і старі, й молоді, і дїтвора; зближалісь до мене й на добрийдень дали. — Добрийдень! — кажу й собі. — Садовіть ся та відпочиньмо трохи. — Бачу, що дуже вони потомлені.

— Звідки вас Господь несе? — питаю чорноброву, хорошу молодницю, що дитинку на руках тішила.

— На прощу ходили, у Києві були, — каже. — А вас куди Мати Божа та добра доля веде?

— У Демянівку, коли знаєте.

— Отсе-б то не знали, коли самі з Демянівки! Се нам один шляшок із вами, то разом і підемо!

— А чи не знаєте там коваля Ляща?

— Ляща? Який же коваль Лящ? Ні, серце, не знаю й не чула. Є в нас Лящі, так то не ковалі, а так собі хлібороби, як і ми.

— Спитай мене молодичко! озвалась стара бабуса, обділяючи діток, що обсіли її, хлібом і поглядаючи на мене ласкаво. — Я зазнала ще того коваля Ляща і жінку його знала, — нехай над обома земля пером! Добрячі були люди покійнички!

— А давнож вони померли, бабусю?

— Давненько, моє серце! Вже років із дев'ятнайцять буде. На одному тижні й померли; як щиро любили ся, так одно без одного й не жило. Перше він переставив ся, а за ним і вона; в купі поруч і поховали їх. Хата спустіла, бо не було в їх ні роду, ні плоду. Се мабуть, чи не до них ішла? Може, родичка — бо вона була здалека взята?

— До них, бабусю, та лиха моя доля!

— Нехай Господь милує! Що-ж тобі за пригода така, серце?

— Ідучи служби шукати, то думала, що родичі то службу мені нарають, а тепереньки, головонько моя бідна, не знаю, що й робити-му!

Шкода журитись, молодичко! Журбою поля не переїдеш! Ось я тобі службу нараю. Іди до нашого отця Івана служити. Я в його й хрестилась, і вінчалась, і досі живу та мабуть, і вмру в його. Що то за добрячі люди, старосвітні, прості! Їх тільки двойко, обоє старенькі вельми. Була дочка, віддали заміж, та не довго й погосподарювала — вмерла. Дівчинка зісталась, то старі при собі держать унучечку. Славне дитятко, що годі! О-

тець Іван дуже старий і темний років із дев'ять, а служби божої не покидає. Дізнав ся був владика, що сліпий старець чинить у божому дому відправу, і заборонив. Так люди виходили усенькою громадою просити за його щоб оставлено. „Люди добрі, — рече їм владика, — коли він такий вам любий, то я не бороню йому стояти при престолови божому й докінчити його віку; треба тільки мені вивірити на свої очі, що темний сліпець благоподобно службу Божу відправляє”.

Наїхав владика і хвалу Богови оддав, що так твердо й непомиленно темний править службу божу, і хрестом його благословив... Іди до них, молодичко! Роботи буде не багацько. Здужатиму, то й я поможу.

— Спасибі вам, бабусю моя ласкавая! Нехай же Господь дає вам усе добре!

— Ну, тепереньки полуднуймо, тай поберемось далі. Сьогодні й дома заночуємо, коли Бог дасть!

V.

Демянівка та в долині мов у зеленому гніздечку лежить. Село велике й багате. Дві церкви, одна мурована висока, друга дерев'яна й давня сильно, аж у землю вросла й похилилась. Отець Іван жив за мурованою недалеко; мав собі домочок і садочок, і город — невеличке, та хороше хазяйство.

Над вечер увійшли ми в село і розбре-

лись прочане улицями. Кожне до своєї господи поспішаєть ся, а я за старою бабусею іду. Так мені чогось сумно й боязно, аж моє серце мре. Як перше було, коли іду куди, то весело й залюбки, а тут і очей не смію піднести. Увійшла, тай стою сама не при собі. Чую, що стара за мене оповіщає.

— Увійди та одпочинь, дитино, — промовив хтось тихо й поважно.

Звела очі, аж проти мене, на липовій лавці, старшій-старий дід. Очі йому не зрячі, і така в тих очах тиша та добрість, що я ніколи й не бачила. Борода біла низше пояса кучерявиться ся; сидить він у тінку, тільки вечірній промінь соняшний наче золотом червоним його обсипає.

Як почула я такі слова ласкаві, аж за серце мене вхопило. Сльози ринули мені з очей, а він простяг руку тай благословив мене. Бачу й вона увійшла! старесенька, малесенька, ледви від землі видно, а ще чуйненька, говірка.

— Оставай ся в нас із Богом, молодичко! — каже. — Ти молоденька, то й хату нашу звеселиш, і внучечку мою втішиш. Біжи лишень сюди, Марусечко, до нас! ходи, не сороми ся!... Така вже в нас соромляща, мов засватана.

Взяла за руку невеличку дівчинку, гарненьку, чорнявеньку, що все з-за дверей блискотіла оченятами, тай увела в хату. —

Пожалуй же, Марусенько, молодичу, вклонися й пошануй!...

От воно і вклонилось і привитало мене чепурненько. А я думаю собі: — Як то тепереньки небожата мої кохані? Чи згадують мене?

Осталась. Живу в їх місяць, живу й другий; добре мені, так що годі: тав мене жалують, як свою дитину. Ото було впоруюсь у хаті, пообідаємо, тай посідаємо усі в садочку під черешнею. Пан отець тихенько собі сидить та думає, або молитви шепче, ато псалми співає — так хорошо, Господи! Старенька пані-матка гомонять, то те, то инше; я коло них тулюся та слухаю. І внучечка качається по садку білим клубочком, і до нас прискочить, і знов у гущавині зеленій зникне. Тихенько і любенько день мине, що так, здається-б і вік свій звікував. От же все мені туга невсишуца! Вони й розважають, і розговорюють. — Не сумуй, — кажуть, — то гріх великий. То дитина плаче, бо нічого не розуміє; а доросла, то повинна собі раду дати. Нехай помислить, що може, трапить ся й добре ще в світі; а здоровля втрапиш яке вже буде житє! Годі, серце, послухай нас, старих! Он поглянь, який Господь вечер дав!

А сонечко заходить. Річка тече, як щире золото, між зеленими берегами; кучеряві верби купають у воді віти; цвітуть-процвітають маки городні і високоверхі коноплі

зеленіють; де, коло білої хатки, червоніє рясне вишенне, чи високий кущ калини стріху підширає, закриваючи всю білу стіну; а хатина-ж у розквітлому городі, як у віночку ховається. І зелено й червоно, і голубо й біло, й сильно і рожево коло тії хатки... Тихо й тепло, і скрізь червоно — і на небі, і на згірях, і на воді. Господи!...

— Сей світ, як маків цвіт; як то на тім буде! — каже було стара, похитуючи головою.

— Боже мій, Боже! — промовить пані-матка стиха.

А пан-отець підведе темні очі в гору:— Слава Господеви! — рече.

VI.

Одного дня раненько іду з водою, коли навстріч мене чоловік. Глянула — та се-ж Трохим Рибець, із нашого села! Боже мій! мало коромисла не впустила, і слова не промовлю — зраділа. А він: так се справді ви тут? Ми чули та віри не няли. Брат ваш дуже за вами журить ся:, їдеш у Демянівку (а я, бачте, за колесами), може, сестру побичиш, — каже мені, — то скажи, що засмутила вона мене сильно, і прошу я її милою прозьбою, щоб до нас вернулась”.

— Та чи здорові-ж вони там? — питаю плачучи. — А діточки як? Мабуть, забули мене?

— Де вже забули! І досі плачуть, що

ви їх покинули. що-ж маю вашому братови казати?

— Кажіть йому, що дуже мені жалко й його, і діток, і серце моє вяне... а вже до його не вернусь! Шкода мене вмовляти, а силувати — тож не знаю, хто мене присилує.

— А тут же вам добре?

— Так то добре, що й сказати не можна! — тай розповідаю йому, де я служу.

— Зайдіть лишень — кажу, — то я небожатам якого гостинця дам. Скажете: тітка прислала.

От там узяла кілька грошень, то те купила, то те, — шлю їм. Проводжу того чоловіка за село та плачу-плачу!

— Скажіть, що я їх до самої смерти кохатиму, а згадую що години, що хвилини. Куди гляну, що заговорю, то все їх згадаю!

— Та добре-ж, добре. Чому не сказати? Прощавайте! Нехай вам Господь помагає із вашими господарями! Які то люди добрячі! Привитали мене заїжжого, як сім'яка. От люди!

— Так то вже їм Бог дав, що всі їм любі й милі, — кажу йому.

То вже правда, що божі люди! — відказує чоловік радіючи.

Провела його за село, того чоловіка, поплакала... Минуло — тиждень. У суботу білю хату, коли біжить моя Марусечка: — до вас гості наїхали!

— Які? — питаю, а саму як вогнем обхопило.

— Та там якийсь чоловік такий чорнявий, високий, і молодниця гарна, і діточки з ними. Питають ся вас.

Я й не схаменусь — стою. Коли бачу — брат у хату з жінкою і з дітьми: Боже мій! світе мій! так я й зомліла: одно, що радість велика — побачила, а друге — згадала своє горе й лихо.

Почали мене усі прохати: — Їдь та їдь із нами. Не послухаєш нас із жінкою (і вона просить, тільки сама не весела), то діток наших послухай: вони за тобою що дня плачуть.

А дітки як вчепились за шю мені, то й не вступають ся, цілують та просять: — Їдьте з нами, тіточко наша кохана, їдьте!

— Ні, не поїду.

Вони й заплакали, мої голубята; так слізочки з очей і капотять.

Як припали вони, то не можна й відхилити від себе. Відмовлялась я, відмовлялась, тай мусіла послухатись.

Пішла тай попрощалась з господарями, подякувала їм за милість і за ласку. Вони радіють, хоч і жалко, що відходжу від них, та за мене радіють, що Бог мені дав — і знов до брата їду, у свою хату. Проводили мене хлібом-сіллю, поблагословили, а Марусечка, то й плакала за мною, що покидаю її саму.

Увійшла я знов у ту хату, що в ній росла й дівувала. Здається, що кожний куточок веселенько мені всміхається, і я наче відмолоділа: з діворою кручусь по дворі та бігаю; то на вулицю вигляну, то в садок кинусь: сеж бо я й дома!... Та не довго раділа.

Почала братова мені знов допікати. Вже тепер і ступити мені не дасть; уже нема мені й промитої води: та те не добре, та се не гаразд! та на свою голову прикликали собі біду! Як почне — Боже, Твоя воля! що я й об'їла їх і обпила; та якось і про гроші мої згадала, що я їм позичила: — Ти думаєш, ми тобі гроші винні? Іще з тебе требаб взяти: ти вже більш хліба у нас їїла, ніж тих грошей було!

А я віддала братови всі до копійки, що взяла за худобу, а в мене були й воли хороші, не одна пара, й корови, і овечок отара вела ся, й хату продала, то всі, всі йому віддала.

— Ну. — кажу, — коли вже з'їла я свої гроші, то Бог із вами! На щож ви мене вмовляли вернутись? Там мені було добре, як у рідного батька!

Вона затихла; бачить, що вже дуже мене скривдила, та, мабуть побояла ся, щоб брат не сварив ся.

VII.

Я таки того-ж дня й пішла від них, не прощаючись. Брата й дома не було.. — Вже як там тяжко не буде, думаю, а вдруге не вернусь! Піду в світ за очі, щоб мене й не знайшли, і не просили! — Бо таке в мене серце хибке, що й не встою, як знов проситимуть та молитимуть. І надумалась іти в Київ.

Заходила в Демянівку. Хоч і не в завороті мені була, та дуже бажала я побачити своїх перших господарів. Поплакала там, і вони зо мною посумували.

— Піду до Києва, — кажу їм. Як далеко буду то про мене забудуть, та чи не забуду й я свого лиха.

— Нехай Господь помагає, іди з Богом: А коли схочеш до нас вернутись, вертайсь! Ми раді тобі будемо, приймемо тебе, аби живі були.

Вийшла я від них веселійша теплим ранком. Пішла собі дорогою.

Перехожий, проїзджаючий — що їх там на шляху не кидало ся в очі, ніхто мене не заняв, спасибі Богу! І москаль пройде — мине, і крамарський віз простугонить, і пан четвернею пробіжить — тільки тебе курявою обнесе, тай знов з поля вітрець повіне і зазеленіють тобі гаї й степи; деколи озеро заблищить, чи річка розливається. А що валка чумаків не одна наверталась на очі,

то втішно мені було добре слово почути: „Магайбі!” або дороги розпитать ся; то-ж усе з наших, з простих людей, що горя зазнало і дома, і в дорозі, то й душі живої не цураєть ся.

За тиждень прийшла в Київ. Красний, Боже який! А що вже святі церкви, то й не сказати! А людей, людей! без ліку, та все мов чужі — минають і не глянуть на тебе. Спочила коло святої Лаври, тай пішла собі служби питати. Ходжу, ходжу, тільки улиці й заулки перехресшую. . Увійшла в базар, сей таки точок Подольський, — стоїть купочка молодниць і дівчат. — Боже помагай! — кажу.

— Спасибі! — А самі оглядають мене — яка й звідки.

— Чи не знаєте, — кажу, — де-б тут помістя можна знайти?

— Еге! Ми й самі ждемо, молодичко!

А се вони, бач, вийшли, чи не найме хто: так вже тут заведено.

— Коли ваша ласка, — кажу, — то я й собі коло вас стану.

— Становіть ся ми неборонимо.

Стою я та дивлюсь; люд, як та команія копошить ся, одно на одного наступає, сходять ся, гомонять, кричать, — і люди й пани і міщани; стукотить, гуркотить. Той своє продає, той приціняєть ся до чужого. Дві молодички гарненько цокотять у двійці,

а тут дїтвора змагаєть ся — чогось не подїлили. Перекупка, як жар червонолиця, стала проти сонця, брящить коралями та вигукує: Е, е! коралі добрі! дивіть ся-ж бо, молодичко! Ось купи, моя любочко, купи, примірай до лиця! ну-ж бо, ну, не сором ся! — звиваєть ся вона коло повновидої, гарної молодиці у білій сорочці і в зеленій хустці. Молодиця не хоче, а вона таки зачепила їй на шию намисто та кричить: — Дивіть ся, дивіть ся, добрі люди, що в мене молодиця, як калина, як яблучко, як дівочка, як паняночка!

— Та пустіть мене, Бог із вами! — одбиваєть ся молодиця. — Я й ваше намисто порву! Отсе справді! чого ви се на мене напались? — А сама засоромилась, почервонїла, як ягідка, і досадно їй, очиці блищать і смієть ся.

Москаль, що якесь старе зелізо продав, задивив ся, та стоїть і всміхаєть ся, і не чує, що жвабий міщалин у чемерці штєвха його! — Москва, Москва! Чи продаєш зелізо?

Постояли ми там годину, а може й більше. Якась пристаркувата панї до нас іде.

— А чи нема тут якої молодиці, щоб місячно згодилась?

— Чому нема? — кажуть усі. Можна й на місяць ізгодитись.

Тай почали договорятись. Каже та па-

ні: — роби мені й те й те, і друге й третє, і все: і біли і вари, і ший. Дам тобі на місяць карбованця!

— Шукайте собі де инде! — кажуть їй, відступаючи від неї. А вона до мене: чи не згоджу ся я?

— Добре пані!

Тай пішла за нею. — Все, — думаю, що небудь запрацюю собі. Роботи не боюсь: треба жити, то треба й робити, щоб не було від Бога гріха, а від людей сорома. Нема ніде хліба лежачого.

VIII.

Привела мене пані до своєї господи. Невеличкий будиночок; кімнатки низенькі, похилі, а про те стільчики всякі коло стіни рядочком, і завіси на віконцях, дзеркальце висить, — хоч там таке, що як подивитись у його, то й себе не пізнаєш: так тобі перекивить обличчя... Стріла нас панночка, вже доросла й огрядненька собі, нівроку.

— Що, мамо, — питає, — наняли?

— Ось іде за мною. Якась селючка нагодилась.

— Отсе, мамо! Що зробите, то все не до ладу! На що вам селючка здалась? Вона нічого не вміє ані платя вигладити, ані вслужити догодне. Хиба будемо на неї дивитись, як на мальовану!

Стукнула дверима, аж стільчики всі

скакнули, як живі, і вийшла.

Бачу, що мені не добре тут буде... Де-ж таки хто чував, щоб дитина так незвичайно з питомою своєю матінкою поводитись?

А стара й слова дочці не промовила.

—Вари, — каже — обідати, молодице! — розказала мені всі там порядки і навчила, що й як, тай покинула мене саму в хаті.

На обід прийшов і чоловік її з крамниці, — такий високий, чорнявий, у синій чемерці, очі йому веселі й бистрі. Поклонивсь мені, тай каже! — Гляди-ж молодичко, шануй ся то будемо сватами і братами!

Спасибі йому, розважив мене трохи тим словом добрим. Тяжко робила я, — Боже як тяжко! Цілісіннький день у роботі: одно ще не скінчу, вже друге мене дожидає. Стара й сама годинки не посидить дурно; а дочка була вже така вигадчиця, що нехай Господь боронить! Сходить сонечко — вона вередує. І те не добре, і те не до ладу, і не так говориш, і не так ходиш. Та колиб же на мене одчу, а то й на свою рідну матір гримас: — Чому, — каже, — **в** нас не так, як в Іваненковських панів, **що** в усіх усе по панськи, любе й миле, а в нас усе по мужицькому? Я, — каже, — так **жити** не можу! Тай сяде плакати. Мати вговорює, аж падає коло неї: — Не плач, дочко, **не** плач! Бог дасть, і в нас по панськи **буде!**

А батько таки **просто** було каже: —

Ой, дочко, не дурій! Що се ти химеруєш, якісь панські розкоші все вертять ся в тебе на думці. Гляди, щоб з тебе добрі люди не сміялись!

Вона тільки плаче та в руку його цілує.

— А що? — каже було до жінки, — Бог нас покарає, що ми так дитину розпустили! Не буде їй добра у світі, коли такою вередницею зістанеть ся. Не потурай їй, жінко, бо каятись будеш! Чому ти її на розум не навчиш! Тиж мати, ти перша порадниця. Вона в тебе увесь день божий сидить та гави ловить, і за холодну воду не візьметь ся. Ти все за богатшими пнеш ся; придивись лишень, то й побачиш, що нізачим гнатись. Так повелось тепер, що аби на передніх колесах добре, а на задніх і не знати що.. Коли жалуєш дитину, то навчай грозьбою, коли не можна просьбою.

А дочка не дуже то й слухає матери: загне голову як муштровий кінь, тай вийде з кімнати.

Послав Бог їм лихо: захорував господар і вмер. Як умирав, покликав дочку, тай каже: — Доню моя мила, доню моя люба! Богацько ти мене журила, та нехай тобі Господь дарує! Послухай ся мене хоч тепер, не пни ся в пани, не гордуй своїм родом. Твій рід хороший і величний: не плодив ні злодіїв, ні душолюбців, як пниші богаті роди. Живи, доню, як Бог тобі дав, шануй стару неньку. Нехай би ти коло неї впадала, а не

вона на старости літ коло вередливого дівчати... Послухай ся доню!

Вона тільки плаче та в руки його цілує. Поблагословив її та знов питає! — А що доню пам'ятатимеш мій заповіт тобі?

— Пам'ятатиму, татоньку, милий!

Поховали його на Скавищі. Народу зішло ся, міщан, що ніде було й орішку впасти. І не чула, щоб хто лихим словом обніс нашого покійника; всі царства божого йому жадають: такий добрячий був чоловік!

ІХ.

От дівчина й схаменулась була трохи і матері поможе в чому, і до мене по людськи заговорить. А там як почали вчащати якісь приятельки, верхоумки, то й звели її ні на що: і дома не сидить ся, і робити вже годі — всеб у гостину, та у гостину. Як в дома то до півдня буде вбиратись, та щоб убранє все нове та хороше на їй було. начепляє на себе всього, що треба, а чого й зовсім не треба, як на кілок у коморі. Аби трохи в матері забрящало в калиточці, зараз і почне вимагати; а мати така, що послухає і оддасть, та потім нікому так гірко, як мені, бо стара хоче те у хазяйстві навернути, що дочка витратила, — тай відітхнути мені не дає: роби, тай роби, тай роби!

Дав Бог весну, віє теплом, із стріх вода капле, сонечко веселенько світить, тане сніг, задзюрчали по вулицях струмочки, садки за-

зеленіли... Стали на прощу люди сходитись. Звідки вже не тягнуть ся у той Київ що весни! Прийшли і з нашого села: якось у базарі вгледіли мене й пізнали.

— Як же Господь милує? — питають ся. — А твій брат дуже на тебе гнівається. Їздив за тобою в Демянівку, та там дознавсь, що ти аж у Києві. — „Коли вона така, — каже, — що мене кидає, як лихого пана, що їй не жалко, то й я одцураюсь її!”

— А як вони живуть? — питаю. — Чи здорові, чи живі усі діточки? Чи гаразд у них у господі?

— Де там! Такі стали голі, як турецькі святі! Чогось не ведець ся їм, — Господь їх святий знає, що то таке! Може то ваші сльози їм відливають ся. Зубожіли так, що часом і хліба позичають.

— Земляки мої любі, — кажу їм, — як би то мені вас іще побачити? Чи не зайдете до мене? Я маю де що братови переслати, то будьте ласкаві, візьміть.

— Добре, — кажуть, — на ранок наготуй, то візьмемо.

— Я вже пять карбованців грошима загорювала та ще скриньку: то хустку купила, то сорочок справила кілька. От, узяла я ті гроші в калиточку, чотири карбованці братови післала, за пятого купила то намистечка дівчаткам, то сережечки, то хрестики хлопцям, то перстеники, і стрічок, і спідничку, старшенькій небозі, — нехай мене згадують,

кохані діточки!

Провела земляків тай з думки мені не йде братова біда. — Боже мій милий! Може справді се йому мої сльози одливають ся. Нехай же Мати Божа прощає мене грішну, що я своєму рідному братіку лихо наплакала! Тай плакати мені не гоже: є й нещасливіші від мене, і убогі і недужі, та живуть, а я й здужаю, дякувать Господеви, і зароблю собі хліба шматок і сорочку. Се мене й Господь не помилує, коли впаде хоч слізка з моїх очей за себе самую. Коли вже плакати, то за брата, що в його й жінка, й дітки дрібненькі.

Надумалась я та ніби мені й працювати веселійше стало. Як вже гордувала, як орудувала мною панночка, а перетерплю. — Може ласкавостю своєю та покірливістю втихомирю її, — було думаю; та не така то вона вдала ся! Бачить, що корю ся, та ще гірш мене зневажає, а далі й бити вже поривалась.

— Бог із вами! — кажу, — нехай хто инший вам служить, а я не хочу. Мене зроду ніхто ще не бив, та Бог мені дасть, що й не буде бити ніхто поки віку мого!

— А ми тобі грошей не дамо! Добудь місяця. Не дослуживши не смієш кидати: ми гроший не дамо!

— Та ви з моїх гроший не забагатієте; а я бідна не буду. Не віддасте, то мені Бог віддасть.

Стара почала вмовляти: зістань ся, — бо жалувала мене, що я їй щиро робила, не лїнувалась і слухняна була, — от як той тов-кач: що мені загадають, те й зроблю.

Х.

Коли ми тут сваримось і миримось, у ворота хтось возом заїзджає. Глянула тай очам своїм віроньки не йму. Се-ж мій братічок ріднесенький!

Вибігла до його: — Братіку мій, соколе! А мені казали, що ти дуже вгнівався на мене!

— Ні, сестро моя рідна! — говорить. — Так уже я звів ся, що ані гніватись, ані жалкувати ні на кого не маю! Нужда мене зістаріла і звалила.

Бачу я з першого погляду, що він зовсім із лица спав, аж почорнів. А який же то парубком був! І веселий, і повновидий, як місяць... Так мене й облили сльози.

— Чого тебе Господь приніс, брате?

— Здумав собі, тай поїхав. Дуже вже сум великий мене напав. Хотів тебе побачити і світу божого повідати.

Сіли ми в брамі, тай говоримо собі, журимось, і час нам не змигнеть ся. Він мені оповідає, яке в його убожество настало, і як жінка, хоч і любить, та неспокійна дуже, як діточки ростуть і мене згадують. Почули від людий, де я і що, як проживаю, то раділи так, що Господи!

Я й кажу йому: — Братіку мій коханий! Ти в мене один в світі: ти в мене й батько і дитина, поки здужаю працювати, працюватиму для тебе та для твоїх діток. Нема в мене тепер нічого, тільки два карбованці заробила в панів, та не знаю чи віддадуть, а хочу я згодити ся на рік. Вони мене вмовляють остатись, то нехай дадуть мені наперед гроші... От візьмеш, тай справиш собі що там найхутше тобі треба.

— Спасибі, сестро! — А сам аж руки заламує.

Я пішла до панів. Тільки на поріг, а стара й питає: — Чи останеш ся? Що те лихо згадувати! — каже. — Моя дочка ніколи тебе обіжати не буде: се вона так щось із нездоровля.

— Та коли ти обіжаєш ся, — промовила дочка, — то я й не доторкнусь до тебе.

А як же мені панночко не обіжатись? Хиба се ви мене пожалували, чи що, щоб я вам дякувала?

— Та вже годі! — перебиває стара. — Годись на рік. Що схочеш?

— А я схочу двайцять карбованців, — кажу. — Дасте, то зістанусь, а ні то піду де у друге місце служити. І гроші хочу всі наперед.

Вони почали торгуватись: і дуже дорого, і гроші не можна разом. А я, як сказала, то й не відступаю ся свого слова.

— Ну, — кажуть, — нічого з тобою

робити! Дамо дваїцять рублів, тільки не всі разом. Давай свою бумагу, а тобі ось п'ятнаїцять карбованців.

— Візьму, — думаю собі, — хоч п'ятнаїцять: йому тепереньки дуже потрібно. — Віддала ту бумагу, що пан отець мені дав, узяла гроші, подякувала, тай до брата.

— На, — кажу, — братіку мій! Нехай тобі на добре поживанє будуть!

Побув він зі мною два дні. Весело було й прекинутись, що побачу його, поговорю. Що то рідне та своє!

Служу таки в тих самих панів. Іще два місяці мені до року зістало ся. Важко, Боже, як — ледачому годіти! Та вже нанялась, як продалась, — треба служити! А добуду року, то може дасть мені Господь, що добре місце натраплю собі. Аби схотів, то знайдеш на свої руки муки!

МАРКО ВОВЧОК

КОЗАЧКА.

Жив у нас у селі козак Хмара; богатир був! Що було в його поля, худоби, що всякого добра! Не дав йому Господь діточок купочки, уродилась дівчинка одна-одним, як сонечко в небі. Випестили її, викохали хорошу й чепурну, і на розум добрий навчили. Уже шіснайцятий годок минає Олесі, вже й свати почали в хату навертатись. Старі дякують за ласку, частують, а дочки не змовляють: — Ще нехай погуляє, то буде чим дівуване згадати. Ще не час головку молоденьку на господарстві клопотати; нехай погуляє дівчиною.

А що вже женихів було, Боже мій милий! Де вона пройде, то як рій гуде! Тай дівчина-ж була! Велпчна, хороша, до всякого привітна й ласкава: і заговорить, і засміється, і пожартує; а де вже помітила що незвичайне, то так гляне, наче холодною водою зіллє, і одійде собі геть.

Жила в батька-матери, не знаючи горя, ані лиха. Сказано, як молоде, то й гадок не має; тільки й думки, як би погулять весело. Та вже як там хороше й розкішно не жило

ся, треба було їй свого лиха відбутися. Зане-
дужала перше мати, такі вже старенька була
похиріла неділя зо дві, та й переставилась. За
ненькою й батько помер з нудьги та жалю
за вірним подружжям, що з нею молодий
вік ізвікував.

Осталась Олеся сиротою. Плакала-пла-
кала, та треба було привикати. Добрі люди
її не забували: то стара тітка прийде, розва-
жить, то дівчата прибіжать, нащобечуть; а
коли, то й за собою витягнуть. Дождала осе-
ни. Свати й не переводять ся в Олесній ха-
ті: одні за двері, другі на поріг. А вона все
то відмовляєть ся то тим, то сим.

— Чому не йдеш заміж, Олесю? — пи-
тає стара тітка. — Женихів у тебе, хвалити
Бога, як цвіту в городі, хоч греблю гати.
Чого-б то тобі гордувати? Парубки-ж у нас,
як орлята: жваві, молоді. І старече серце ра-
діє, поглядаючи на них, а щоб то молоде
дівоче німіло й до жадного не хибнуло — я
вже й не знаю, який се тепереньки світ
настав!

— Тітко серденько! нехай я ще погуляю.

— Пора, пора, моя дитино! Послухай
старечої суворі. Самій тобі веселенько, в
двох із любим чоловіком іще веселійше буде.
А ще хазяйствечком будеш клопотатись. Ти,
дякувати Господеви, не кріпачка; твоя пра-
ця не загине дурно.

— Не кріпачка! Ніби то вже, як кріпа-
чка, то й світ завязаний! Живуть же люди!

— Живуть, Олесю, та таке їх життя!

— Як пани добрі, то й люди добрі? Які ще паненята будуть! Тай добрим треба годити, і в добрих заговорюєш для себе хіба три ступні землі на домовину, а в лихих... то нехай Господь не доводить і чути!... Годі й згадувати таке!... Послухай ся, Олесю, тай на веселі погуляєм. А що вже мені втішно та мило буде, як пощастить тебе Господь сім'єю, що коло тебе діточки, як пчілочки коло повного цвіту загудуть!

— Я ще погуляю дівчиною, тіточко! — тай годі.

II.

Аж ось шле свати Іван Золотаренко. О-леся пошанувала любих гостей і рушники подавала.

А сей Іван Золотаренко та був кріпак. Такий то виходив ся хорошиї, моторниї — і не пізнали його, що в гіркому кріпацтві зріс.

Догадались тоді вже всі, кого О-леся дошукала та так і забурчало по селу, мов у джерелі: — Як то можна! Та де се видано! Та хто таке чув, щоб вільна козачка за кріпака віддалась!

Почула стара тітка та і вдарилась в поли рукамі: Бодайже я була не діждала таке чути! Дитино моя, Олесю! Схаменпсь! Та як би жив був твій батько, або мати, краще-б вони тебе в глибокій криниці затопили!

Та їх і кісточки струснуть ся в землі з великого жалю! Що се ти задумала? Та се тобі якісь чари давано!

Так то вже вмовляє стара Олесю, і просить, і плаче.

— Ні вже, тіточко моя люба, — говорить Олеся, — нічого не pomoжець ся: буду за Іваном!

Стара до Петра Шостозуба. Нема, поїхав у ярмарок. — Лихо!... А той Петро Шостозуб та був первий чоловік у громаді, — вже старезний такий, Боже! Як молоко білий.

До Андрія Гонти — нема. До Михайла Дідича — нема: усі на ярмарку.

— Ой лиха моя година та нещаслива! Кинусь хоч до Опанаса Бобрика.

Сей дома був. Лежить у садку під грушею, люльку пихкає. Побачивши Олесину тітку: „Здорові — каже, — були і Богу милі! Чи не на погоріджу біжите?”

— Нехай вам Бог помагає, пане Опанасе! Прийшла до вас за радою. Порадьте мені, — несподіване лихо спобігло! Зберіть раду!

— Отсе! щоб то для жінок раду скликати! Вже-б то й громада була, як синиця, без ґлузду! Зберіть ся самі, та яка всіх перекричнть тієї й правда буде.

— Ой, пане Опанасе: Се не жіночі примхи: велике нещастє нам сталося!

Тай оповістила йому все чисто. На що вже веселій, нежурблівій, тай він закло-

потавав ся тією подією.

— Еге! — каже, — що то дурне дівча, сказано вже! Коли й вимага якого лиха, то не другому кому, тільки собі власне.

— Ходіть, пане Опанасе! Може вона вас послухає. А не послухає, то звелимо послухати!... Ось і шапка, рушаймо!

Ідуть а на всіх вулицях люди так і снують, аж не потоплять ся, і все до Олесиної хати, — і старі і молоді, і малі навіть собі біжать. Всі вмовляють та просять: — Не йди за кріпака, не йди! Як такого ходу, то ліпше з мосту та в воду!

А парубки обступили хату: — Не дамо дівчини, — гукають, не дамо! Нехай вільна козачка не закріпощаєть ся людям на сміх, а своєму селу на сором!

Та що не вмовляли Олесі, нічого не могло. Тільки гірш дівчину засмутили. Слухаючи їх щирої й розсудливої ради, хоч і відмовляла їм, що не вповає ані на худобу, бо має й сама, ані на вільність: — Що каже — по тому що буде вільний, коли не буде любий? — а про те сльози з очей і лінуть

— Тебе, дівчино, як я бачу, і за рік не переговориш, а за два не переслухаєш! — каже Опанас Бобрик. — Сказано: жіноцький розум на що добре здатний? От любий, любий, тай годі! А любого того які обсіли, на се не вважаєш! Та що я маю слова дурно тратити? Вона не слухає! Бувайте-ж здорові, та не спитавши броду, не суньтесь у во-

ду, бо втопитесь!

Се зговоривши, потяг старий до своєї господи, під грушу.

Далі й люди почали розходитись. Осталась в Олесній хаті тільки стара тітка плачуча.

III.

Вже й ніч землю обіймає; зійшов місяць і вдарив ясним проміням по білих хатах. Олеся, смутна й неспокійна, відчиняє віконце, дивить ся, — парубки обсіли кружалою її хату; інші гомонять, а декотрі понурі сидять і голів не зводять. Подивилась Олеся, подумала, зачинила віконце і вийшла, а тітка за нею.

Стала Олеся на високому порозі, та словами промовляє до козаків: — Панове молодці, — каже, — змалечку зазнаю, що ви були у всякому ділі звичайні і обачні; не сподівалась я від вас, козаків, таку собі наругу мати! Що ви мене, як вороги, стережете, в неславу сироту вводите! Колиб із рівним змагались, а то з безпомічним дівчам!... Не заживете собі на сьому слави, панове!

— Не сподівались і ми, Олександро, — озвався, виступаючи, огрядний, високий парубок, — не сподівались, щоб старого Хмары дочка та з кріпаком поняла ся!

— Коли наші парубки тобі не до любови, було сказати, — почав другий козак, гарний, як іскра, — ми-б тобі знайшли самі:

усю Вкраїну виїздили, та найшли--б!

— Шкода шукати, коли мені Бог уже післав такого, що й до сподоби, й до парн. Яка мені доля судилась, така й буде, не жалкуватиму ні на кого. Хоч рік стерегти мене, я на другий віддам ся таки не за кого иншого, як за Івана Золотаренка. Розходьтесь, панове козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутіть гірше мене молодой! Послухайте моєї тітки, її старечої та розсудливої вмови!

— Розходьтесь, соколи мої ясні! — промовляє стара плачучи, — вже нашому лиху нічого не вдієш! Допуст божий, діти!

Парубки погомоніли — погомоніли, тай розійшлись.

А Золотаренкові старости собі розгнівались: Сього не чутно й зроду в добрих людий, — кажуть, — подавали рушники, змовілись, — чи годить ся-ж розраювати? Козаки а звичаю не знаєте! Ми хоч і кріпаки, та за себе уступимось!

— Хтож і порадить сироту, відказують старі козачки, — як не ми? Се-б нам від Бога гріх був великий, коли-б ми її не відмовляли від сього лиха. Не послухала — Господь із нею! Буде гірко каятись нерозумна: дівчина тоді згадає нас!

IV.

У ранці йде Олеся дружок збирати; куди вступить, усюди відмовляють, інші аж пла-

чуть. Декотрих дівчат то матери й не пустили в дружки, декотрі й самі не пішли, а які і йдуть, то все зітхаючи та жалуючи Олесю: — Не веселий дівич-вечер у нашої молодой!

От і повінчались; ходять по селу та на весіле запрошують. А тут проти їх саме ідуть люди, — з ярмарку вертають ся. І Петро Шостозуб, і Андрій Гонта, і Михайло Дідич, і ще скільки людей. Петро з сивою паровницею рушає попереду. Се був дід дуже старий, білий, а про те чуйний, високий і прямий, як явор; очі йому блискучі, як зорі; іде собі покволом тай питає стрічного чоловіка: — А що се за весіле в нас скоїлось?

— А се, — каже той, — покійного Хмари дочка звінчалась із Іваном Золотаренком.

— Із Золотаренком? Та який же то Золотаренко?

— Кріпак, пане Петре! От — Сухомлинського пана підданий.

Засмутив ся старий Шостозуб, дуже засмутив ся і не сказав нічого, а другі так і покрикнули з жалю та з досади.

Тут молодії порівнялись; треба було вже перше всього привітати їх, як Бог велів. Вони поклонились, на весіле просять.

Петро підняв високу шапку. — Боже вам помагай! — рече. — Нехай Господь щастить долею, щастем і здоровлєм!

Молоді дякують.. — Просимож, добродію шановний, на весіле!

— Ні, молода княгинє, не піду до тебе на весіле: не подобна річ мені, старому, по весілях гуляти. Дякую за ласку!

А Гонта Андрій, чоловік добрячий, тихий був, і каже молодому: — Ой Іване, Іване Золотаренку! Що ти зробив мій друже? Хиба в тебе розум дівочий, що вповав на теперішні часи, а що навпослі буде, не подумав єси, тай запропастив дівчину, і усе її плем'я-нащадок? Тим то кажуть: Сирота — вільно і втопитись.

Тай похитав сивою головою.

— Чому-ж на весілї не погуляти! — озвавсь Опанас Бобрик, узявшись у боки. — Жаль, та не вернеть ся! Хоч погуляймо!

— Стара необачна голово! — каже Петро, — схаменись! Ти-б приступив гуляти й там, де добрі люди сумують і плачуть вельми!

— Та що-ж пане брате! Плачеш-плачеш, тай ухнеш!

— Не звичайно жартувати, пане Опанасе, — гукнули всі разом, — коли таке дієть ся! Ти своєю голову пошануй, коли не шануєш козацтва!

— А нуте лиш, годі вам! От справді розгримались, як на дурного! Не іти, то й не іти — і не піду; а дочка козака, треба-б і танців козачих; та з вами не зговориш — нікода!

Молоді стоять і очей не зведуть.

— Нехай же Господь дає, долю добру

і талан. Щоб були здорові, як вода, а багаті, як земля! І вік вам довгий, і розум добрий, красні молодята!

Поклонились старі тай рушили собі до домівок, а молоді своєю дорогою пішли.

Засмутились голубята. Ізглянулись між собою: він поблід на лиці, в неї очищі отяжіли слізки, — і пригорнулись одно до одного.

— Кохане моє! — озвав ся він з тиха, — така в мене думка, що я тобі світ завязав!

— Милый мій, моє подружже дороге! — відповідає Олесь, — що нам Бог дасть. те й буде! Аби в парі з тобою вік звікувати!

V.

Другого дня пішли панам поклонитись. Не почула Олесь ні привіту, ні совіту, ані любого та веселого погляду не побачила. Пани якісь такі сердиті: а горді — аж надимають ся. — „Будь покірна, — наважають — та до роботи щира!” І чудно й сумно було Олесі таке слухати! А далі й страшно стало. Се справдішня невільниця вона буде! І марно її літа молодії перейдуть, марно пишная краса зівяне в щоденній тяжкій роботі — у неволі!...

Ідуть до господи улицею, — як же глухо та сумно по селу, Боже милый! Споминула Олесь: Було вона в своєму селі йде — той привитає, другий за здоровле питає, декотрий пожартує, инший стане та свій сму-

ток-жаль повістить; і старі гомонять, і молоді і дїтвора бубонить. Було тільки сонця краєчок засвітить, уже й бряк, і дзв'як по селу, рух, стук — живий люд! А тут, хто-і стрінить ся — понурій, неговіркий, печаловитий.

Свекруха рада Олесі, як рідній дитині: не знає, де її посадити, як пожалувати; та все не розвеселить вона Олесинного серденька. Була стара вже, до того-ж змучена тяжкою працею та недостатками! то й веселої мови від неї не почула молода невістка. То розкаже яку пригоду людську, то на своє нещастє плачеть ся, тільки й добрить, що той світ, нїби вже в сьому пишному, красному світові нема ні добра, ні краси, ані правди.

Коли-б хоч з чоловіком словечко перемовити, так не ввірве й годинки вільної: то те він робить, то те, то іде, то їде, як гість до дому навертає.

А що далі, то все гірше. Почав пан хату відмагати; десь прикупив семью людей, то треба було хати. — „Ти, — каже Золотаренков, — іди в двір; у тебе не велика семья, а схочеш то й сам собі збудуєш: ти багату взяв”.

Перетягли їх у двір а тут Бог дав дитинку, хлопчик народив ся. Пригорнула Олеся синятко до серця, облили її дрібні сльози. — „Сину мій! дитя моє кохане! Погуляв би ти в світі, полюбував красу і пишність світову, дознав би втіхи й розкоші сьогосвіт-

ньої, та гіркая твоя неволя буде! Ще в сповиточку загримають тебе, змалечку застукать, — не розівеш ся, дорогий мій квіте, і зів'янеш у зеленочку!”

VI.

Живе Олеся рік і другий, і третій, і четвертий. Благословив Господь діточками: три сини, як три соколи. А що помучилась вона, що сліз повиливала над ними — Мати Божа! Сказано у дитини заболить пучка, а в матері серце. Іде на панщину, мусить їх кидать, а дітки — одно не говорить, друге не ходить, а трете не вміє сидіти, — дрібненькі, доглядіти нікому, бо свекруху того-ж таки року, як Олеся віддалась, поховали. Пересумує день у роботі, у вечері біжить — що там мої діточки, як? А серце мре... непевна вона, чи діток застане живих і здорових. Хиба таке не бувало, що в одної жінки разом два сини втопилося, граючись коло ставу на березі?

Підросли діти, збулась сього клопоту, так друге лихо приспіло: то пан Семка, то паничі Івася шпірують — не догодив, то пані гримає на Тишка — біг коло неї не вклонив ся. Що дня божого діточки її, як бубон, збиті. А хоч коли й мине день без карности, все неспокійно, все серце смутить ся, все горя та лиха сподівається ся.

Тільки що діти літ стали доходити, що вже матері втіха, і поміч, позабирали їх до

покоїв. З того часу не було веселої хвилини, ані спокійного снання Олесї: і в день і в ночі перед очима чорнявії хлопченята, потомлені, поблідлі, привиджують ся: самі в покою сидять мовчки, без гуку, без гомону, без забавок, тихенько: аби поворушились, аби словечко між собою зговорили, зараз пані й гримнуть: — Що там за гомін! Ось я навчу вас тихо сидіти! — Сполохнуть ся голубяточка, тай стихнуть.

Що дня божого умиваєть ся Олеся дрібними сльозами: — Діточки мої! Квіти мої! повяли ви в зеленочку!

Яке було добро — продали а гроші розкотились. Чи мало-ж на таку семью треба? А пані не дає нічого, та ще й гніваєть ся. — Ти — каже, — повинна своє мати: ти багатого батька, є всьо доволі! Коли тобі жалко дітей то зодягай сама, а в мене й без вас багато розходу.

Чоловік з нудьги зовсім занепав здоровлєм, отупів якось, нічого йому не страшно, не боязко, не болізно стало; а перво з великого жалю так було й обмирає. Не один раз Олеся благає його було слізми зглянутись на діток — не губити їх, як він у великому горі, не памятаючи себе, стрімголов було кидаєть ся з хати, блідий, очі блищать, такий що й подивитись на його страшно — та любими словами, ласкою і вгамує його, що було обійме її й діток, до себе пригорне, тай розілеть ся слізми.

VII.

Якось горювали в купі, коли з неназнимка лихо навернулось, та що найтяжче: став пан у дорогу ладитись, аж за Москву, і Івана Золотаренка, з собою брав. І не прохались, бо такий невірний був, немилосердний, що дурно й голову було клонити.

— Діти мої! — прощаєть ся Іван, — прощайте, соколи мої ясні! Шануйте матір, любіть ся із собою, нікого не кривдіть.... прощайте, діточки мої любії! Жінко моя кохана! Не помпнай лихом мене безщасного, що втопив тебе в безодню тай покидаю. Відоллють ся мені твої сльози!

Олеся й не плаче, стоїть біла, як хустка, не зведе очий з Івана, не выпускає його із своїх рук. А тут пан кричить: — Хутко, хутко! — Пригорнув Іван до серця Олеся в останнє, тай побіг. Тоді Олеся мов до памяти прийшла, схоплась — вже нема, далеко; тільки пил слідом клубочить ся, а коло неї діти плачуть. — Діти мої! — скрикнула, — діти мої! Тепер нема в нас жадного заступника, нема помагача, самі самісенькі зістали ся у світі!...

І справді — було хоч гляне в любії очі, щире слово почує, пригорнетъ ся до його, посумують у купі, все було лекше, як мали коло себе прихильну душу, вірне серце; а то зісталась, як та бплина в полі. В селі хоч і не без добрих людий, та кождий із сво-

єю напастю змагаєть ся, свою біду оплакує. Звісно вже, панському не те, то друге, а допече; то ніколи чужим лихом бідкатись. Хиба стара тітка прибіжить. Вже стара така зморщена, як сухе яблочко, а все тупає та гомонить, — то хиба вона приплететь ся та поплаче з Олесею, поблагословить її діточок.

Так то проживає Олесья, працюючи без спочинку, без відгалю; так і рік цілий минув, як одна година. Все на панщині, в роботі. Пані така що й відпочити не дасть: роби тай роби! Де вони на роботі, то й вона туди прийде, і столичок за нею вінесуть; сяде та все картами розкидає: се вже в неї перша була забавка; сидить, тільки очима обводить то вигукує: — Робіть діло! робіть! не лінуйте ся!

Якось то вирвалась Олесья, пішла до тітки відвідати стару в недузї; а того дня був у селі ярмарок. Бачила Олесья своїх подружок: які-ж то молодіщі стали! Так то убрані гарно, а пишнять ся, як повні рожі; і чоловіки коло них, і діточки: декотре коніком граєть ся, декотре орішками пересипає, а більшенькі новими чобітьми ришають і весело кожному в вічі поглядають. Олесья стоїть у старій свитині, стоїть сама одна... розлучено її з чоловіком, діточки її стомили ніжечки, заклопотали головоньку, годячи панському племю, як лихій болячці. Нема в їх ні забовок, ані іграшок дитячих, нема й одежинки про святий празник; і мати вернеть

ся — нічого не принесе, щоб їх звеселити, щоб утішити своїх діток!... Такі то думки взяли Олесю; а до неї то Ганна підійде, то Мотря, то Явдоха; всі знакомі ще дівчатами гуляли; і говорять до неї привітно, і про діток розпитують; тая бубличка їм дає, друга маківничка. — Спасибі, спасибі! — вимовляє Олесь, обливаючись слізми. — Як ви мене не забули, то нехай вас Бог не забуде!

VIII.

Минув і другий рік — від чоловіка нема вісток, як у воду впав. Сумувала Олесь, сумувала та надумала до пані йти, бо їй частенько листи шлють.

Ввійшла до покою; пані сидить і грає на картах, не помітила її приходу. Глянула Олесь коло себе, се той самий pokій з дзигарями, де вона була молодою, убрана, уквітчана, — сама як квіточка свіжа, а теперечки? Боже мій милий! Чи се-ж вона? Стоїть якась пристаркувата молодниця, печаловита боязка... Усе пригадало ся Олесі: — Пропав мій вік молоденький!

Кланяється: — Пані милостива! Будьте ласкаві, скажіть мені, що мій чоловік на чужині, як проживає?

— Боже мій! скрикнула пані, — збавила мені усе гаданє! Бодай ти добра не дождала! Чого в вічі лізеш? Чого тобі треба?

— Маєте від пана листи... що там мій чоловік, Іван?

— Яка розумна! Хиба се панови нічого більш писати, як про твого чоловіка? Га? Що він та як він! Служить — тай годі!

— Чи привик, пані милостива, чи здоровий?

Ввійшли панічі, слухають тай оскви-ряють, а пані аж зареготала.

— Та що ти собі думаєш! покрикнула на Олесю, — пан буде мені писати, чи здоровий твій чоловік! Мабуть ти п'яна або з роду така навіжена. Іди собі геть, іди! Вп'женіть її!

Панічі кинулись обоє, тай вишхнули її за двері.

Вже не побачу Івана і не почую про його, — думає Олесь. — У нещасливу годину пізнали ся і покохали ся!

Коли так неділь дві, або три, прийшов лист від Івана. — Чи живі, чи здорові, — пише, — діти мої любії і ти, жінко кохана? А я то все хворію; вже-б і помер, та зміцняє мене надія вас побачити і свою рідну Вкраїну. Як то ви живете, проживаєте? Шануйте матір, кохані сини мої, любіте ся щиро! Нехай Господь вас усіх благословить! Нічого мені вам гостинця післати: хоч я й ходжу в срібних гузиках, а про те нічого не маю. Часом пан у гостині сидить, то я голодувати мушу як не нагодують добрі люди. Що й казати! Кому не було добра з малку, не буде й до останку!

— Таке й тобі щастє, як мені, Іване мій!

— каже Олеся плачучи. — Колиб же я була письменна, я-б до тебе безконечником листи писала, що дня посилала, а теперечки комусь треба поклонитись та попрохати. Чи напишеш так сумно і щиро, як моє серденько чує?

Пішла до дяка просити. — Добре, — каже дяк, — я напишу, а що мені за се буде?

Глянула вона на його: червоний такий, пикатий, веселій, — мабуть гуляти любить і горілку вживає: нема надії, щоб поцінно взяв.

— А що ви добродію, схочете? — питає.

— Що я хочу? Даси два злотих і квартиру горілки?

— Добродію! Будьте-ж ласкаві...

— То йди до інших а нас не руш!

— Пишіть, пишіть уже, Господь із вами! Він нашого листу дожидає...

Почала казати, а дяк пише. Більш вона сліз випла, як словами промовила, та так вже сумує бідна, що дяк тільки головою тряссе, а далі й каже: — Чуєте, молодице! Дасьте мені тільки дві двайцятки і квартиру горілки?

— Ой добродію! Та будьте-ж милостиві, треба ще писати... іще не все я проказала.

— Я напишу, напишу... годі... а ти не принось двох двацятки, не треба!

— Як же, добродію? Що-ж ви візьмете?

— Нічого! — крикнув дяк ніби з доса-

ди, та зараз стих і каже: Скінчу, та ходім вищемо по чарці з горя з лиха.

— Дякую за вашу ласку, добродію, а пити не хочу. Нехай Мати Божа дає вам і талан гарний і здоровле. Спасибі вам!

— Та давай вже, молодице, я твій лист по поchtі пущу. Де тобі справлятись!

— А що треба за се дати?

— Нічого. Люде знакомі, то й так візьмуть.

IX.

Післав дяк до Івана лист, та не відомо, чи бідолаха його бачив, бо хутко прийшла звістка від пана, що Іван умер. Та ще писав, щоб слали до його старшого панича і якого там хлопця услугувати. А меншого панича велів на столицю виправляти.

Почав ся клопіт у дворі, збирать паничів у дорогу. Стали й слуг їм вибирати. Як раз напали на Золотаренків. Казали Александру покликати. Тільки тоді й згадали про неї, а то ніхто й не спомянув, яку їй Господь велику тугу послав.

Прийшла вона; пані й каже: — Зряжай синів у дорогу, з паничами поїдуть. — А вона стоїть, дивить ся пані в очі, наче не розуміє; тільки зблідла як крейда. Пані розсердилась:

— Що ти глуха, — кричить, — чи німа?...

Упала нещаслива, не може й словечка

вимовити, тільки руки здіймає, ридаючи.

Як розлютуєть ся пані, як накинеть ся на неї! — та я тобі й те, і те зроблю! — Так то вже напустилась, неначе вона яку велику шкоду вчинила — свою рідну дитину пожалувала, що вже сам Господь звелів своїх діток жалувати, а її зганили і обидили, і з покоїв вигнали! Що чуло її серце змучене, ніхто того не знав, ніхто й не спитав.

Треба синів на чужину зряджати. Чи вернуть ся вони стару неньку поховати, чи може як їх батенько, самі там поляжуть, що й головки ніхто не оплаче! А може зледащіють її діточки, її соколи ясні, що тепер виряджає хороших, добрих і щирих, а доведеть ся, може, таких побачити, що бодай не діждати нікому! Хто її порадить? Хто на розум добрий навчить? А тут ще недостатки та нужда гіркая, що ні з чим вирядити: ні сорочечки, ні одєжинки годящої. Що було, останнє яке добро, продала — діток наділила, і на смерть собі нічого не зістала.

В останнє спочили сини, а вона пильнує, а вона пильнує цілу ніч над ними, тихо та гірко плачучи. Останню нічку ночують! Скільки то часу мине, поки вона знов побачить любих хлопят, та чи ще коли побачить?...

От уже й сонечко сходить... дзв'якнув дзвонок... Веде Олександра діток, обливаючись сльозами, та все тільки благословляє їх та хрестить...

— Панички! — промовила до паничів, кланяючись у землю, — будьте милостиві до моїх хлопців!

А паничі й відвернулись.

— Мати Божа! — крикнула Олександра, ридаючи, — я тобі своїх діток уручаю!.. сини мої, сини мої!... — тай звалилась, як трава на гостру косу.

Х.

Коли кому вік нещасливий, то й довгий, кажуть; так і Олександрі: прогорювала ще скільки літ сама з малим Тишком. Про старших синів і чутки нема; може, що й пишуть паничі, то пані не скаже.

Пані тим часом село продала та переїхала у місто жити. За нею й Олександра мусіла їхати, і там ще скільки людей. Як би хто знав, або схотів її напоумить, то вона вдовою була-б ізнов на волі, не кріпачка; та що вже тепер по тій волі!

Олександра так занепала здоров'єм, що й робити не здужає, а пані гнівається: „Дурно, каже, хліб мій їси!” А далі вже так розпугувалась: „Іди собі, — каже, — куди хоч. Коли ти робити не здужаєш, то й їсти не проси. Іди собі з двора і хлопця бери!”

Вийшла Олександра з панського подвіря і Тишка за собою вивела. „О, — каже, — панське дворище! Бодай нічого доброго зроду-віку в тебе не вступило!”

Пішла наймать ся; та щось із тиждень пошід тином ночувала, поки собі місце знайшла в якогось коваля. А сей коваль такий, що хоч би й паном йому бути: лихий та сварливий, Господи милосердний! І жінку лає, і дочку; а як спянчить ся, то всі вікном утікають: зараз битись! Та ще й кричить: — А чому мені жінку не бити, або кого иншого? Треба всіх бити, бо й мене бито! — Хиба я тому винна? — плаче жінка. — А як же не винна? Одно за одного мусить одвічати! — Оттакого коваля викували!

Колиб хто побачив, несе було на гору ведра з водою стара убога жінка, а за нею чорнявий обшарпаний хлопчик скаче, — чи пізнав би хто Олександру, багату козачку, пишну дівчину?

Не послужила їй місяця — занедужала; жене коваль з хати. Куди йти? Попленталась у панський двір; тільки що в браму вступає, а пані їй стрічає її лихими словами. Що, — каже, — згодувала собі сінка злодія! Обкрав твій Семенко панича! Та підожди лишень, підожди! А ти чого прийшла? Не здужаєш? Женіть її з двора, женіть!...

Вивели Олександру з подвіря тай кинули під тином без помочи, саму, із малим Тишком. Плаче біднесенький хлопчик, плаче!

— Боже-ж мій милый! Мій Семенко — злодій!.. Ой Семеночку, Семеночку! Дитино моя добра й щира! Як то мені чути таке за тебе!... Батько-ж тобі наказував... Сину-ж

мій нещасливий! Спомяни свою неньку стару!

А Тишко нерозуміючи, обійма її, та все вмовляє: — Не журіть ся, не плачте, Семко вернеть ся. І Семко, і Івась, обоє прийдуть. Та вмовляючи неньку і заснув коло неї.

XI.

Благословило ся на світ. Прокинувся Тишко тай нішов просити... Дивить ся Олександра, як її дитина рученяга простягає до людей: як хто копійчку дасть, хто бублика, инший чорняву головку погладить, а инший відіпхне — все бачить Александра...

Коли ось підійшов якийсь муж до неї, тай питає, чого тут лежить, чия вона. Розпитав ся про все. „Ходім, каже, до мене, поки одужаєш“, і провів її до своєї господи з Тишком.

Він жив собі з ненькою в купі; удовець був і дитиночку мав маленьку, дочку. Вони міські були, міщане, і заможні, — всього було до схочу. А що вже добрячі, то нічого і казати! За тиждень Тишко налив ся, як червоне яблочко, так і качаєть ся по дворі. Олександра то не натішить ся, — одужала, відмолоділа.

— Наймись у нас дитини доглядати — кажуть їй, а вона й душею радіє. Нанялась. Живе в їх тихо й спокійно; усе-б добре, та думки про Семка її сушать... — Е, е, — каже хазяїн, — чого журитись? Може ще

не така біда як ти думаєш. Розпитай ся, де він служить. Як у панича, то, має бути, паннич простив.

У вечері нишком, щоб пані не побачила, пішла Олександра й розпитала двірських людей. Тільки й чули, — кажуть, — що дуже твого Семка катовано, а таки залишив паннич при собі його.

— А що? — питає хазяїн.

— Та добрі вісти, паночку, — каже Олександра, плачучи, — кращих не почую.

— Годі плакати, небого! Паничі не вікуватимуть на чужині, приїдуть і синів побачиш. То придбай їм що небудь, щоб дякували матері.

А вона вже й скриньку купила, пошила калиточку, та все складає туди гроші: — Се моїм діточкам буде! — думає.

Приїде хазяїн з торгу, то було й кличе: — а іди лише, небого! Ось тобі новенький карбованець, поміняймося на старого.

Біжить Олександра, міняєть ся; дякує йому, Боже, як! Та радіє як та мала дитина. Полюбує ся новенькими грошима, що так аж сяють, і сховає знов діточкам.

Треба хазяїну кудись далеко на хутір виїздити; кличе й Олександрю з собою. Та як би то пані пустила!

Іде до пані, щоб бумагу їй дала: а пані: — Не хочу я, не дам тобі бумаги і їхати не пущу. Ти повинна мені платити. Скільки береш?

— Два рублі в місяць, пані.

— То й плати мені два рублі в місяць, так пущу.

— Треба-ж мені зодягнутись самій і хлопця зодягнути.

— А мені треба ще більш від тебе. Ти якунебудь свитину нахопиш, тай байдуже, а нам треба жити по людськи. Як не даси двох рублів, то й не пущу.

І не пустила.

— Дай уже їй два рублі, — каже хазяїн, — а ми тебе не обідимо.

Так пані вже каже: Хочу три рублі, та, може, й за три не пущу.

Уже й сам хазяїн ходив, просив. — Не хочу, тай не хочу! — Сам і поїхав на хутір. — Бодай, — каже, — таких і не знати, й не бачити, як твоя пані!

XII.

Знов забрала в двір Олександру. Тишка узяла до покоїв, а до матері було й не пустить, хіба нишком прибіжить на годинку.

Вже тяжко нездужала бідна Олександра; лежала сама, і води нікому подать: лежала і смерти дожидала. Не було нікого коло неї, тільки недужний старий ключар панський сидів у хаті.

— Братіку мій ласкавий — промовила Олеся, — покличте Тишка, нехай я поблагословлю свою дитину: уже мені Господь смерть посилає...

— Нема вашого Тишка, сестро: я бачив, за панією поїхав.

— Нехай же його Мати Божа поблагословить! — зговорила плачучи. — Дитя моє кохане!... Діти мої, діти! Є вас, як цвіту, по усьому світу, тільки вас коло матері нема потомлені повіки звести! Викохала я вас лихим людям на поталу... Де-ж ви, мої голубятка, мої соколики ясні?

Якось старий ключар зміг ся, та людний закликав. Увійшли люди в хату. Вона глянула: — Підведіть мене, добрі люди!

Підвели її; зняла вона з себе калиточку з шиї, тай дала їм: — Се моїм діточкам... шість карбованців... оддайте... Хто має божу душу, навчайте мого Тишка на все добре!... Не обіжайте бідного сироту... (а слізки так і зрошаєть ся), будьте до його милостиві!... Смерть мене постигає саму... Виховала собі трох синів милих, як трох голубів синих... та нема й одного коло мене... Сини мої!... Діти мої!...

Та як жила плачучи, так і вмерла плачучи.

А пані така, що й поховати добре не хотіла, не то помянути. Двірські люди самі й поховали і помянули нещасливу.

Хто має серце у грудях, той певно прочитає повість:

Девять братів і десята сестриця Галя

Є се одна з тих чудово гарних повістей Марка Вовчка, незвичайно захоплююча і зворушуюча, а що до краси мови, то з ним не зрівнає ся хіба твір якого будь иншого письменника. Ціна 20 ц.

ДЕ ЛЮБОВ, ТАМ І БОГ.

Льва Толстого і инші оповідання: З кого ся насмівають з того люди бувають. — Посол Петришин. Молодий адвокат. — Ціна 15 ц.

ДВА БРАТИ.

(З казок братів Грімів). Казки братів Грімів є такі цікаві, що їх переводять на всі цивілізовані мови. Ціна 20 ц.

ДОРОГА ДО ПРАВДИ. 25 ц.

ДИВНИЙ СОН. — Про чуда св. Дамазія і Панкрація. —

Книжка інтересна для кожного, хто хоче пригадати собі старокраєві відпусти. Ціна 10 ц.

ДОЛЯ ГАЛИЦЬКОЇ СИРОТИ. 10 ц.

ДЛЯ ІДЕЇ. — Б. Лепкий 10 ц.

ДЯК — Незвичайно гарне оповіданє — Ціна 20 ц.

ДОБРИЙ ІНТЕРЕС. — Оповіданє 15 ц.

ДВА МУЖІ — ОДНА ЖІНКА (Жак Дамур) Е. Золя. 20 ц

„Жовнірські оповідання”

М. Яцкова, се найкращі описи життя і мук українських жовнірів в австрійських касарнях. Сї оповідання переведені на всі європейські мови. Ціна 20 ц.

ЖОВНІР ОФЕРМА. — Картина з військового життя 10 ц.

ЖУРАВЛІ. — Звідки бере земля тепло. — Ціна .. 15 ц.

ЗБІРНИК БАЙОК ДЛЯ МОЛОДИХ І СТАРИХ. — 3 образками. — Ціна 25 ц.

Висилайте замовленє враз з грішми на адресу:

UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

„Перекази Старинного Світа”

Д-ра Демянчука. В книжці є 4 оповідання про се, що діялось на дворах старинних королів. Ціна 35 ц.

„Причта про Садівника”

та інші оповідання, гуморески і сатири написані Мстиславм Русом. Сю книжку хай читає так старий проворний чоловік як і молодіж Ціна 40 ц.

ПЕРША ЛАСТІВКА УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ.

Є се збірник пісень для дітей — чи то в школі, чи дома, чи для дїточого концерту. Пісні співають ся на добре знані народні мельодії. Кожда дитина повинна сю книжку мати. — Ціна 30 ц.

ПОРАДНИК ДЛЯ ЗАЛЮБЛЕНИХ

або „Як писати любовні листи”. — Ціна 33 ц.

ПЕЧЕРА ПУСТЕЛЬНИКА АНАНІЇ.

Оповідане з середних віків. Зміст: Вальденбурський замок; Молодість графа Генрика; Третій напад; Печера пустинника; Тихе жите Герміни; замок Фельдсенгайм; Молодий торговщик соколів; Освободжене вітця; Наїзд на Фельдсенгайм; Стріча розлючених; Кінець діло хвалить. — Ціна 25 ц.

ПАЧКАР, — оповідане для народу 10 ц.

ПАПА ЮЛІЙ ПЕРЕД БРАМОЮ НЕБА. — Ціна ... 10 ц.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК. 15 ц.

ПАНСЬКІ ЖАРТИ, спомин з останніх часів панщини 40 ц

ПО КОТРІЙ СТОРОНІ ПРАВДА 15 ц.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ 15 ц.

ПО ДОРОЗІ ЩАСТЯ. 10 ц.

ПЛАВАЮЧИЙ ОСТРОВ 10 ц.

ПРОРОЦТВА АРАБСЬКОЇ ЦАРИЦІ МИХАЛЬДИ, — котру звали також Сабою. Зміст: Про Сибіллї; про царя Соломона; Трійцягь пророцтв Михальди; Пророцтво

Висилайте замовлене враз з грішми на адресу:
UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

ПЕРЕПИСНІ КАРТКИ.

ВЕЛИКИЙ ВИБІР ПЕРЕПИСНИХ КАРТОК.

Тарас Шевченко	5 ц.
Іван Франко	5 ц.
Михайло Драгоманів	5 ц.
Микола Лисенко	5 ц.
Олена Степанівна (кадет-аспірант У.С.С.)	5 ц.
Софія Галечківна (у службі У.С.С.)	5 ц.
Запорожці відписують лист Султанови (Репена) ...	5 ц.
Серія з чотирох карток повісти Тарас Бульба, одна	5 ц.
Цар Петро Великий відвідує Полубутка в в'язниці	5 ц.
Гетьман Богдан Хмельницький і його Україна	5 ц.
В Кирилівці ріднім селі Т. Шевченка	5 ц.
Гуцульський Танець	5 ц.
Козак прощаєть ся з дівчиною	5 ц.
Гуцул в Карпатах	5 ц.
Великдень в Східній Галичині	5 ц.
Мнографи і взори до вишивання по	5. ц
Гонта	5 ц.
Український хор в Нью Йорку	5 ц.
Українські Типи по.....	5 ц.
Взори гарданів	5 ц.
12 карток українських артисток по	5 ц.
Картки з українськими піснями по	5 ц.
Взори офіцерів укр. армії	5 ц.
Два дурні б'ють ся а третій дивить ся	5 ц.
Повищі картки	3 за 10 ц., 7 за 25ц., 30 за 1.00

КРАСНІ НАРОДНІ ОБРАЗИ.

Вїзд Богдана Хмельницького до Київа. — величина 22x28	
Цїна з пересилкю, оден \$1.50; за два образи ..	\$2.50
Тарас Шевченко. — Цїна	50 ц.
Іван Франко	50 ц.
Маркіян Шашкевич	50 ц.
Найбільші Сини України	25 ц.
Мирослав Сїчинський	25 ц.

Висилуйте замовлене враз з грїшми на адресу:

UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

ЩИРО-НАРОДНА ЧАСОПИСЬ

СЕ ДІЙСНИЙ

Приятель Кожного Чоловіка!

Канад. Українці мають одну таку часопись п. з.:

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”

яка виходить що тижня в Вінніпегу, Канада на 12 — 16 сторін і коштує тепер \$2.50 на рік. Ся газета є тому найбільшою, що від самого початку заснована аж до тепер обстоювала за справедливістю і пошаною людських прав, чим зєднала собі найбільше число передплатників, а чим не може поведичати ся жадна наша українська часопись ні в Канаді, ні в Америці. Система сеї часописі є така, що зі зростом числа передплатників побільшуєть ся також і обєм часописі, тому й ви, стаючи передплатником сеї газети тимсамим побільшаєте її і помагаєте ширити просвіту.

„Український Голос” видаєть ся не для марного зиску, а для поборюваня темноти і пілнесеня просвіти та добробуту серед Українців на американським контененті.

ДЛЯ ВЛАСНОГО ПЕРЕКОНАННЯ,

як ви ще не є передплатником „У. Голосу”, зажадайте оказових чисел сеї часописи так для себе як і для своїх знакомих. Порівнявши тоді „У. Голос” з иншими часописями, ви побачите, що він дає найбільше матеріалу до читання, поміщує найновійші вісти з широкого світа, подає поучаючі статі на різні теми, а не менше і гарні оповідання.

Кожному Українцеві потрібна добра часопись, тому ви не зробите помилки, як без дальшого відкладання зашлете цілорічну передплату на адресу:

UKRAINIAN VOICE

Box 3626,

Winnipeg, Man.

Canada.